

O`ZBEKISTAN RESPUBLIKASI XALIQ BILIMLENDIRIW
WA`ZIRLIGI

A`JINIYA`AZ ATINDAGI NO`KIS MA`MLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI

«Pedagogika ha`m psixologiya» ta`lim bag`dari
IV-kurs qaraqalpaq topari talabasi Sherimbetova Ma`mura Ergashovnanin`

BAKALAVR PITKERIW

JUMISI

Tema: Ruwxiy ba`rkamal insan tu`sinigi olardin` shig`is xaliqlarina ta`n
ta`riypi.

Ilimiy basshi p.i.k.:

M. Pazilova.

Kafedra baslig`i, ps.i.k.

Sh. Saparov.

No`kis-2015 j.

J O B A:

KIRISIW..... 3

I. BAP. Ruwxiy barkamal insandi ta`rbiyalaw ma'seleleri

I. 1. Islam Karimov ruwxiy barkamal insandi ta`rbiyalaw zaman talabina say ekenligi haqqinda.....7

I. 2. Islam dinidegi ruwxiylik ha'm shaxs ruwxiy kelbeti talqisi.....15

II. BAP. Ruwxiy ba`rkamal insan tu`siniginin` teoriyalik tiykarlari.

1. Ruwxiy ba`rkamal insan tu`sinigi olardin` shig`is xaliqlarina ta`n ta`riypi.....21

II. 2. Shaxs ruwxiylik`in qa`liplestiriwde ata-ana ha'm shan`araqtin` waziypalari.....25

II. 3. A`debiyat ha'm ko`rkem o`ner-shaxs ruwxiylik`in qa`liplestiriw ha'm rawajlandiriwdin` a`hmiyetli qurali.....33

II. 4. Shaxs ruwxiylik`in qa`liplestiriwdin` basqa da usillari ha'm qurallari.....41

JUWMAQLAW. 51

Paydalang`an a`debiyatlar dizimi. 53

KIRISIW.

Ma`nawiyat ja`miyetimizdin` en` a`hmiyetli tarawlarinin` biri retinde, ol milliy g`a`rezsizligimizdi mazmun jag`inan bayitip bariwshi bag`dar bolip tabiladi. Sonliqtan da Prezidentimiz Islam Karimov g`a`rezsizligimizdin` da`slepki ku`nlerinen baslap-aq xalqimizdin` milliy, ruwxiy tikleniwine, ma`nawiyattin` rawajlaniwina ayriqsha itibar berip kelmekte. Ma`nawiyat ja`miyetimizdin` turaqli rawajlaniwinin` a`hmiyetli sha`rti ha`m kepilligi ekenligin uqtirip, Islam Karimov o`zinin` «O`zbekstan XXI-a`sir bosag`asinda . . .» degen miynetinde bilay jazadi: «Birde bir ja`miyet ma`nawiy imkaniyatlarin, adamlar sanasinda ruwxiy ha`m a`dep-ikramliq qadiriyların rawajlandirmay ha`m de bekkemlemey turip o`z keleshegin ko`re almaydi»[1.,8].

G`a`rezsizlik da`wiri Islam Karimov so`zi menen aytqanda, o`z o`tmishimizdi, o`z ma`deniyatimizdi qalis bilip aliw, du`n`ya ja`miyeti, tariyxi aldindag`i waziypamizdi an`lap aliw da`wiridur. «G`a`rezsizlik jillari jas demokratiyalıq ma`mleketti quriwdi tezletiw, onin` siyasatin islep shig`iw da`wiri. Bul da`wir ma`nawiyattin` oyaniwi ha`m milliy o`zlikti an`lawdin` o`siwi da`wiri. Bul azatliq ruwxı menen, o`z ku`shlerine, ma`mlekettin`, xaliqtin` jarqin kelesheğine isenim menen tolip tasqan da`wir.

Bul da`wirde Prezident I.Karimov elimizdin` Milliy ma`nawiy kontseptsiyasin islep shig`iw ha`m oni turmisqa asiriwg`a tikkeley basshiliq etip kelmekte. Ma`mleketimizde a`melge asirilip atirg`an milliy ma`nawiy tikleniw kontseptsiyasinin` tiykarlari en` da`slep Prezidentimiz Islam Karimov ta`repinen «O`zbekstannin` o`z g`a`rezsiz ha`m rawajlaniw joli»[6] miynetinde bayan etip berilgen bolip, bul kontsepsiya mazmun ha`m ma`nisi jag`inan son`g`i ko`plep miynetlerinde rawajlandiriladi.

Ja`miyet, shaxs ha`m millet turmisindag`i ruwxıylıqtin` orni haqqindag`i ko`z-qaras ha`m pikirlerdin` qanshelli da`rejede turmisqa engiziliwi ma`mleket alip barip atirg`an siyasat penen baylanisli. Duris, shaxs ha`m millettin` qa`liplesiwi yaki ja`miyettin` rawajlaniw basqishlarında ruwxıylıqtin` roli ha`m a`hmiyetine belgili

da`rejede itibar berip kelingan. Lekin bu`gingi ku`nge kelip ruwxiiyliqtin` ja`miyet rawajindag`i a`hmiyetine bolg`an itibar barg`an sayin ku`sheyip barmaqta.

Ja`miyetimizdin` barliq tarawlarinda a`melge asirilg`an ken` ko`lemli reformalardin` na`tiyjeliligi en` da`slep xaliqtin` ruwxiiyig`inin` tikleniwi, bay tariyxiiy miyrasimizdin` teren` u`yreniliwi, u`rp-a`det ha`m da`stu`rlerimizdin` saqlaniwi, ma`deniyat ha`m iskusstvo, ilim ha`m bilimlendiriwdin` rawajlaniwi, en` a`hmiyetlisi, ja`miyettin` oylaw ta`rizinin` o`zgeriwi ha`m joqarilawi menen baylanisli.

O`zbekstannin` o`z aldina joqari maqset etip qoyg`an huqiiqiiy demokratiyaliiq a`dil puxaraliiq ja`miyet quriw siyaqli u`lken waziypantin` a`melge asiriliwi birinshi na`wbette xalqimizdin` ruwxiiy ha`m ag`artiwwshiliiq barkamallig`ina baylanisli. Sebebi «Du`n`yanin` demokratiyaliiq qa`driyatlarinan bahramand boliwda xaliqtin` bilimdanlig`i man`izli a`hmiyetke iye. Tek bilimli, ag`artiwwshiliqqa iye ja`miyet g`ana progresstin` barliq abzalliiqlarin qa`dirley alatug`inlig`in ha`m kerisinshe, bilimi kem, nadan avtoritarizmdi, totalitar du`zimdi maqul ko`retug`inlig`in turmistin` o`zi isenimli ta`rizde da`lillemekte

Prezident I.Karimov o`zinin` «Joqari manauiyat - jen`ilmes ku`sh» atli kitabinda bu`gingi ku`nde aldimizda turg`an en` a`hmiyetli waziypalar sipatinda xaliqtin` ku`ndelikli za`ru`rliklerine tikkeley qatnasli aktual ma`selelerdi sheshiw menen bir qatarda eski du`zim da`wirinde insan turmisinin` negizgi ha`m quramali ta`repleri, milliiy qa`driyatlar, tariyxiiy da`stu`rler, uliwwa insaniy ruwxiiy bayliqlar menen esaplas paw ja`miyetimizge qanshadan-qansha ziyan jetkizgenin umit paw kerekligin ayriqsha atap o`tedi ha`m bul boyinsha tiykarg`i islerimiz nelerden ibarat boliwi lazim degen sorawg`a to`mendegishe juwap beredi.

«Birinshi na`wbette milliiy ma`deniyatimiz, xaliqtin` ruwxiiy baylig`inin` tamirlarina itibar beriw za`ru`r. Bul g`a`ziyne a`sirler dawaminda misqallap toplang`an. tariyxтин` ne-ne sinawlarinan o`tken. Insanlarg`a awir demlerde ma`det bolg`an. Bizin` waziypamiz - usi g`a`ziyneni ko`z qarashig`imizday asiraw ha`m ja`ne de bayitiw»[14,.23]

Solay eken biz bugin o`zimizdin` bakalavr pitkeriw jumisimizdi usi ma`selerge , yag`niy ruwxiy ba`rkamal insan tu`sinigi olardin` shig`is xaliqlarina ta`n ta`riypin aship beriwge qarattiq.

**Jumistin` maqseti:** ruwxiy ba`rkamal insan tu`sinigi aship beriw ha`m olardin` shig`is xaliqlarina ta`n ta`riypin keltirip o`tiw.

**Izertlew ob`ekti:** ruwxiy ba`rkamal insan tu`sinigin aship beriw protsessi

Izertlew predmeti: ruwxiy ba`rkamal insan tu`siniginin` mazmuni

Jumisti orinlawda paydalanilg`an tiykarg`i usillar.

Mashqalag`a tiyisli jumislardi u`yrenip analiz etiw, uliwmalastiriw.

Izertlewdin` ilimiy jan`aliq da`rejesi.

Islam Karimov ruwxiy barkamal insandi ta`rbiyalaw zaman talabina say ekenligi haqqindag`i pikirinin` aship berilgenligi, ruwxiy barkamal insan tu`siniginin` mazmuni aship berilgenligi, ka`mil insan ha`m onin` xalqimizg`a ta`n paziyletleri keltirip o`tilganligi, shaxs ruwxiylik`in qa`liplestiriwde ata-ana ha`m shan`araqtin` waziypalarinin`, a`debiyat ha`m ko`rkem o`ner-shaxs ruwxiylik`in qa`liplestiriw ha`m rawajlandiriwdin` a`hmiyetli qurali ekenliginin`, shaxs ruwxiylik`in qa`liplestiriwdin` basqa da usillari ha`m qurallardin` aship berilgenligi.

Izertlewdin` a`meliy a`hmiyeti:

Jumistin` juwmag`inda ruwxiy barkamal insan tu`siniginin` aship berilgenligi

Izertlewdin` ilimiy gipotezasi sonnan ibarat:

Egerde: 1. Islam Karimov ruwxiy barkamal insandi ta`rbiyalaw zaman talabina say ekenligi aship berilgende, ruwxiy barkamal insan tu`sinigine toliq u`yrenip shig`ilip aniq ta`ripler berilse.

Ka`mil insannin` xalqimizg`a ta`n paziyletleri aship berilse,

Shaxs ruwxiylik`in qa`liplestiriwde ata-ana ha`m shan`araqtin` waziypalari aship berilse, a`debiyat ha`m ko`rkem o`ner-shaxs ruwxiylik`in qa`liplestiriw ha`m rawajlandiriwdin` a`hmiyetli qurali ekenligi aship berilse, ruwxiy ba`rkamal insan tu`sinigi, olardin` shig`is xaliqlarina ta`n ta`riypin aship beriledi.

Jumistin` du`zilisi:

Jumis- kirisiw, eki bap ha`m juwmaqlaw bo`limlerinen turadi sonimenen birge diplom jumisin orinlaw barisinda paydalanilg`an a`debiyatlardin` dizimi menen juwmaqlang`an.

Orinlang`an jumistin` tiykarg`i na`tiyjeleri:

Diplom jumisinda ruwxiy ba`rkamal insan tu`sinigi olardin` shig`is xaliqlarina ta`n ta`riypin aship beriledi

I BAP. Ruwxiy barkamal insandi ta`rbiyalaw ma'seleleri

I. 1. Islam Karimov ruwxiy barkamal insandi ta`rbiyalaw zaman talabina say ekenligi haqqinda.

Biz ma`nawiyattin` insan ha`m millet turmisindag`i ornin aniq bilip aliw ushin ha`m sol tiykarda ja`miyetti rawajlandiriw ushin onin` mazmunin teren` an`lap aliwimiz za`ru`r. Insannin` tek g`ana ilimiy du`n`yasi emes, ba`lki ja`miyet ha`m ma`mleket turmisi menen baylanisin ja`miyetlik-siyasiy iskerliginen baslap ha`reketi ha`m umtiliwlarin o`z ishine alatug`in ma`nawiyat haqqinda o`zi usi waqitqa shekem ilim pa`nde teren` ha`m fundamental tiykarda ilimiy izertlew alip barilmag`an. Prezidentimiz g`a`rezsizligimizdin` da`slepki jillarinan baslap-aq ma`nawiyattin` mazmunin, ja`miyetimiz ushin a`hmiyetin bizin` milletimizge ta`n ta`replerin jaratip beriwege bar diqqatin qaratti.

A`sirese onin` «Joqari ma`nawiyat jen`ilmes ku`sh» miynetinde avtordin` ko`p jilliq gu`zetiwlari, oy-pikirleri, du`n`yag`a ko`z-qaraslari ja`mlengen bolip, onda, ma`nawiyat tarawina baylanisli nizamlar ha`m kategoriyalar, tu`sinikler ha`m printsipler bir sistema sipatinda analiz etilgen[14].

Prezidentimizdin` usi kitabinda ma`nawiyat tu`siniginin` ma`nisi ha`m mazmuninin` teoriyalıq ha`m a`meliy ta`replerine ha`r ta`repleme ilimiy tu`sinikler bergen. Sol pikirdi dawam ettirip, Prezidentimiz «Ma`nawiyat-insannin` ruwxiy pa`kleniwi, qa`lbinin` ulg`ayiwg`a baslaytug`in, adamnin` ishki du`n`yasi, erkin bekkemlewshi, iyman-isenimin pu`tin qilinatug`in, hu`jdanin oyatatug`in ten`siz ku`sh, onin` barliq ko`z-qaraslarinin` o`lshemidur[14.,13]», dep atap o`tedi.

Biz sovet da`wirinde ma`nawiyat ma`deniyatin bir tarmag`i sipatında tilge alinsa da, xalqimiz ushin og`ada a`hmiyetli sanalg`an bul tarawg`a salqin «itibarsizliq» penen qaralg`an edi. Sebebi shaxs ha`m millettin` ishki ruwxiy qu`direti menen baylanisli bolg`an bul faktorg`a itibar, erkin pikir ju`rgiziwege, millettin` ma`nawiy-ruwxin du`n`yasin ju`zege shig`ariwg`a xizmet etip o`zi

qa`legen rawajlaniw jolinar bariwina jol qoymasliq siyasatin ja`ne bir ma`rte tastiyoqlar edi. Tiykarinda milliy ma`deniyat, haqqinda sovet da`wirinde ko`p jazilg`an, biraq ati solay atalg`ani menen «bir-pu`tin» sovet ma`deniyati, a`debiyati, iskusstvosi a`dep- ikramlig`i t.b. sipatlardi «da`lillewler» arqali totalitarizm du`zimi ma`plerine xizmet ettiriwge bag`darlandi. Sovet ma`deniyatinin` «milliy» formasi «bir pu`tin» sovet ma`deniyati «kontseptsiasin» jillar dawaminda xaliq sanasina sin`dirilip kelindi.

Ma`nawiyat ja`miyetimizdin` en` a`hmiyetli tarawlarinin` biri retinde, ol milliy g`a`rezsizligimizdi mazmun jag`inan bayitip bariwshi bag`dar bolip tabiladi. Sonliqtan da Prezidentimiz Islam Karimov g`a`rezsizligimizdin` da`slepki ku`nlerinen baslap-aq xalqimizdin` milliy, ruwxiy tikleniwine, ma`nawiyattin` rawajlaniwina ayriqsha itibar berip kelmekte. Ma`nawiyat ja`miyetimizdin` turaqli rawajlaniwinin` a`hmiyetli sha`rti ha`m kepilligi ekenligin uqtirip, Islam Karimov o`zinin` «:O`zbekstan XXI-a`cir bosag`asinda . . .» degen miynetinde bilay jazadi: «Birde bir ja`miyet ma`nawiy imkaniyatlarin, adamlar sanasinda ruwxiy ha`m a`dep- ikramliq qadiriyaqlarin rawajlandirmay ha`m de bekkemlemey turip o`z keleshegin ko`re almaydi[1.,14] ».

G`a`rezsizlik da`wiri Islam Karimov so`zi menen aytqanda, o`z o`tmishimizdi, o`z ma`deniyatimizdi qalis bilip aliw, du`n`ya ja`miyeti, tariyxi aldindag`i waziypamizdi an`lap aliw da`wiridur. «G`a`rezsizlik jillari jas demokratiyalik ma`mleketti quriwdi tezletiw, onin` siyasatin islep shig`iw da`wiri. Bul da`wir ma`nawiyattin` oyaniwi ha`m milliy o`zlikti an`lawdin` o`siwi da`wiri. Bul azatliq ruwxii menen, o`z ku`shlerine, ma`mlekettin`, xaliqtin` jarqin keleshegine isenim menen tolip tasqan da`wir.

Bul da`wirde Prezident I.Karimov elimizdin` Milliy ma`nawiy kontseptsiasin islep shig`iw ha`m oni turmisqa asiriwg`a tikkeley basshiliq etip kelmekte. Ma`mleketimizde a`melge asirilip atirg`an milliy ma`nawiy tikleniw kontseptsiasinin` tiykarlari en` da`slep Prezidentimiz Islam Karimov ta`repinen «O`zbekstannin` o`z g`a`rezsiz ha`m rawajlaniw joli» miynetinde bayan etip

berilgan bolip, bul kontseptsiya mazmun ha'm ma'nisi jag'nan son'g'i ko'plep miynetlerinde rawajlandiriladi.

«O'zbekstan ekonomikalik reformalardi teren'lestiriw jolinda», «O'zbekstan XXI a'sir bosag'asinda qa'wipsizlikke qa'wipler, turaqliliq sha'rtleri ha'm rawajlaniw kepilliklari» miynetlerinde, «Barkamol avlod orzusi», «Turkiston gazetasi muhbirinin sawallarına juwaplari», «O'z keleshegimizdi o'z qolimiz benen qurmaqtamiz». «Tafakkur» jurnali bas rektori sawalina juwaplari, «Ja'miyetimiz ideologiyasi xaliqti xaliq, milletti millet qiliwg'a xizmet etsin», «Tariyxiy xotirasiz keleshek joq», «O'zbekstan XXI-a'sirge umtilmaqta», «Joqari ma'na'wiyat-jen'ilmes ku'sh» miynetlerinde, sawal juwap ha'm shig'ip so'ylegen bayanatlarında ja'ne de rawajlandirildi ha'm ha'r ta'repleme tiykarlap berildi.

Prezidentimiz I.Karimov «O'zbekstannin o'z g'a'rezsiz ha'm rawajlaniw joli» miynetinde «O'zbekstandi jan'alaw ha'm rawajlandiriwdin o'z joli n' tiykarg'i negizge tayanadi» dep ko'rsetedi[7.,11]

Prezidentimiz xalqimizdin ma'na'wiy tiykarlarinin teren' ekenligin atap o'tip olardi qayta tiklew ha'm jan'a mazmun menen bayitiw za'ru'rigin strategiyaliq waziypa sipatında belgileydi.

Onin en basli printsiplerdin biri, uliwma insaniy qa'diriyatlarg'a sadiqliq, a'dalat ha'm ten'likte o'z ko'rinishine iye bolip, insannin qa'dir-qimbatin bahalawda a'hmiyetli roldi atqaradi. Insan a'dalat ha'm ten'likke shan'araqta, ma'ha'llede, ja'miyetshilik arasinda, jumis jayinda, sawda-satliq tarawinda ha'm t.b. qa'legen tarawda ma'nawiyatqa a'mel qilip keledi. Bul na'rse a'sirese basshi lawazimdag'ilardin miynetkeshlerge, administrativlik huqiqiy organlardin puxaralarg'a qatnasinda, baylanislarında ko'rinedi. A'dalat ha'm ten'lik siyaqli uliwma insaniy qa'diriyatlardi ja'miyette ornatiw, barqulla og'an a'mel qilip jasaw, g'a'rezsizligimizdi bekkemlewde og'ada a'hmiyetli bolip, onin buziliwi, oni mensinbew ja'miyet turmisında u'lken ziyan keltiredi.

Prezidentimiz o'zinin «Joqari ma'nawiyat jen'ilmes ku'sh» miynetinde: Manawiyat insannin qan-qanina su'yek-su'yegine jillar dawamında ana su'ti, shan'araq ta'rbiyasi, ata-babalardin na'siyati, watan tuyg'isi, bul turmistin bazida

ashshi, bazida quwanishli sabaqlari menen qatlam-qatlam bolip sin`ip baradi. A`sirese ta`biyatinda adamlarg`a jaqinliq, ba`rqulla jaqsiliqti oylap jasaw, hadal miynet etiw, du`n`yanin` ten`siz inam ha`m go`zzalliqclarinan zawiq aliw ma`nawiyatqa aziq beredi oni ja`ne de ku`sheyttiredi[14.,11]» dep atap o`tedi.

Islam Karimov o`z miynetlerinde milliy ma`nawiyatti tiklew ha`m rawajlandiriwdi ma`mleket siyasati da`rejesinde u`stinlikke iye waziypa ekenligine itibardi qaratip, to`mendegi kontseptual ideyani alg`a su`redi. Ol bilay jazadi: «Aldin adamlarg`a materialliq bayliq beriw, son` ma`nawiyat haqkinda oylaw kerek dewshiler haq bolmasa kerek. Ma`nawiyat insannin` , xaliqtin`, ja`miyet ha`m ma`mlekettin` ku`sh qu`diredur. Ol joq jerde hesh qashan baxit-saadat bolmaydi^g»

Prezidentimiz ta`repien ilgeri su`rilgen bul kontseptual ideyanin` teoriyalıq ha`m a`meliy a`hmiyeti sonda, ol birinshiden, eski awqam da`wirindegi ma`nawiyatti rawajlandiriw`a u`shinshi da`rejeli faktor sipatında qarag`anliqtan ja`miyetlik-siyasiy, ekonomikalıq ha`m ma`nawiy krizisinin` sebeplerin ko`rsetedi. Ekinshiden, ma`nawiyatti rawajlandirmastan, shaxstin` ma`nawiy ruxiyatin o`zgeripsten turip ja`miyette go`zlegen maqsetti a`melge asiriw mu`mkın emesligin ilmiy jaqtan tiykarlap beredi.

Prezidentimizdin` ja`ne bir a`hmiyetli kontseptual ideyasi ma`nawiyat shaxstin` (ma`nawiy jetikligi) en` a`hmiyetli o`lshemi ha`m sonin` menen birge oni kamalg`a keltiriw ushin, o`zin-o`zine an`latiwshi ha`m o`z imkaniyatlarin ju`zege shig`ariw`a ta`sir jasawshi faktor ekenliginin` ilimiy da`lillegeninde bolip tabiladi.

Islam Karimovtin` milliy ma`nawiy tikleniwge bag`ishlang`an kontseptsiyasında watandi su`yiwshilik shaxs ma`nawiyatinin` ajiralmas bo`legi ekenligin tiykarlap beriw a`hmiyetli orindi iyeleydi.

A`aqiyqattan o`z Watanin su`ymegen, onin` ha`r-bir qaris jeri ushin juwapkershiligin sezegen ha`r bir insan ma`nawiy ta`repten jarli sanaladi.

Prezidentimizdin` miynetlerindegi milliy ma`nawiy tikleniw ideyasinin` mazmunin ha`m zorawanliq jillarında miyraslarimizdi o`zlestiriw u`rip a`detimizdi, da`stu`rlarimizdi rawajlandiriw, qa`diriyatlarimizdi bekkemlew barisindag`i

jog`altqan imkaniyatlardi rawajlandiriw qa`diriyatlarimizdi bekkemlew barisinda ha`r birimizdin` tinbay pidayiliq ko`rsetiwimiz za`ru`rligi ko`rsetip belgilengen.

Millet qashan milliy tiykarlarga su`yengende g`ana rawajlaniwg`a erisiwi mu`mkin. Ol heshqashan o`zgelerdin` ja`rdemi menen millet da`rejesine ko`terile almaydi ha`m ma`nawiy rawajlaniwg`a erise almaydi.

Sonliqtan da Prezidentimiz da`slepki jazg`an miynetlerindeki milliy- ma`nawiy tikleniw waziypalarin a`melge asiriwg`a bag`ishlang`an kontseptsiyalarin o`zinin` son`g`i basqa miynetlerinde tvorchestvoliq rawajlandirg`an, jan`a mazmun menen bayitqan, rawajlaniwdin` jan`a basqishinda ju`zege kelgen problemalardi sheshiw talaplarina sa`ykes ra`wishte onin` jan`a bag`darlarin belgilep bergen.

Olardin` uliwmalastiratug`in bolsaq, olar to`mendegi bag`darlardi o`z ishine aladi~

-Ma`nawiy miyraslarimiz ha`m diniy qa`diriyatlardi teren` o`zlestiriw, milletimizdin` o`zin-o`zi an`lawina erisiw, milliy maqtanish sezimlerin izshillik penen bekkemlew~

-g`a`rezsizlik jag`dayinda milliy ideya ha`m milliy ideologiyani qa`liplestiriw ha`mde oni xalqimizdin` du`n`yag`a ko`z-qarasina aylandiriwg`a erisiw~

-Bilimlendiniw sistemasin reformalawg`a erisiw, kadrlar tayarlawdin` milliy da`stu`rin a`melge asiriw tiykarinda barkamal a`wladti qa`liplestiriw, sag`lam a`wlad da`stu`rin a`melge asiriw tiykarinda fizikaliq jaqtan shiniqqan, ruwxii, pikiri sanasi, iymani isenimi pu`tin, bilimli ma`nawiyati joqari, ma`rt ha`m watandi su`yiwshi a`wladlardi qa`liplestiriw~

-Milliy -ma`nawiyat qu`dretimizdin` ja`ha`n tsivilizatsiyasindag`i ornin tiklew ha`m bu`gingi ku`nde ma`nawiyat, ma`ripat, ilim, texnika, texnologiya tabislarin teren` o`zlestiriw tiykarinda ha`zirgi zaman uliwma du`n`yaliq ma`nawiyat sistemasin rawajlandiriwg`a u`les qosiw~

-jaslar ma`nawiyatin milliy g`a`rezsizlik ideyasi menen bayitip bariw, olardin` sanasinda ideologiyaliq immunitetti ku`sheytiw~

-insaniyattin` a`sirler dawaminda jaratqan uliwma du`n`yaliq mu`lkinе aylang`an ba`rshe bayliqlarin O`zbekstannin` milliy ma`nawiy qu`dretinin`

ajiralmas bo`legine aylandiriv ha`m g`a`rezsizligimizdi ha`r ta`repleme bekkemlewge bag`darlaw.

Ata-babalarimizdan qalg`an miyraslar milletimizdin` tek g`ana o`tmishi emes sonin` menen birge keleshegi ushin da, pidayiliq tiykari ha`m ilhamlandirivshi ku`sh deregi bolip esaplanadi.

Sonliqtan Prezidentimiz: «Bizin` a`yyemgi ha`m go`zzal diyarimiz tek g`ana Shig`ista emes ba`lki du`n`ya tsivilizatsiyasi besiklerinen biri bolg`anlig`in xaliq-ara ja`miyetshilik ta`n almaqta. Bul teberik za`miyinde ne bir ulli zatlar, alimlar, ulamalar, siyasatshi ha`m sarkardalar jetisip shikqan, ja`ha`n tsivilizatsiyasi ma`deniyatinin` u`zliksiz bo`legine aylanip ketken, du`n`yaliq ha`m diniy ilimlerin`, a`sirese islam dini menen baylanisli bilimlerin` tariyxin` joqari basqishina ko`teriliwinde ana jurtimizda tuwilip ka`malg`a jetken ulli allama-lardin` xizmetleri u`lken ekenligi menen biz maqtanish etemiz14.,10]».

Prezidentimizdin` milliy-ma`nawiy tikleniwdi a`melge asiriwg`a xizmet etiwshi ja`ne bir kontseptual ideyasi salamat a`wladti ta`rbiyalap er jetkiziw za`ru`rliginin` ilimiy tiykarlang`aninda.

Onin` salamat a`wlad kontseptsiyasinda shaxstin` fizikaliq ha`m ruwxiy quwatli boliwi, joqari bilim, ma`nawiy, teren` oy pikirli ha`m watanpa`rwar boliwi siyaqli talaplarg`a juwap beretug`in a`wlad na`zerde tutiladi. Sonin` ushinda Prezidentimiz «. . . perzentleri sag`lam jurt qu`diretli boladi, qu`diretli jurtin` perzentleri sag`lam boladi» degen ideyalarin ilgiri su`redi.

Milliy-ma`nawiy tikleniwimizde jaslarimiz ma`nawiyatin joqari da`rejege ko`teriw, olardi ha`zirgi zaman ilim pa`n, texnika ha`m texnologiya tabislarin teren` o`zlestiriwleri u`lken faktor ekenligi Prezidentimiz ta`repinen ilimiy tiykarlang`an.

Haqiyqattan da du`n`yanin` rawajlang`an ma`mleketleri ta`jiriybelerinde ko`rsetilgenindey qaysi ma`mleket jaslar zamanago`y pa`n, texnika ha`m texnologiya jetiskenliklerin qanshelli bekkem iyelese ma`mleket rawajlaniwina qosatug`in tabislari da sonshelli na`tiyjeli boladi, ma`nawiyat jetilisedi ha`m ma`mlekettin` ha`zirgi zaman da`rejesine ko`teriliwi tezlesedi.

Prezidentimiz ta'repinen islep shig'ilg'an milliy- ma'nawiy tikleniw kontseptsiyasinda insaniyattin` a'sirler dawaminda jaratqan ha'm uliwma du'n`yaliq mu'lkke aylang'an barliq bayliqlardi milliy ma'nawiyatimizdin` ajiralmas bo'legine aylandiriwda tiykarg'i orinlardin` birin iyeleydi.

Prezidentimiz milliy-ma'nawiy rawajlaniwimizdin` a'hmiyetli faktori sipatinda du'n`ya xaliqlarinin` ma'nawiy rawajlaniwda erisken tabislarinan xalqimiz ma'nawiyatin rawajlandiriwimizda paydalaniwimiz za`ru`rligin ilimiy tiykarlap bergen. Ma'nawiyattin` ja`ha`n da'rejesinde rawajlaniwi onin` mazmunin bayitiwda ja`ne bir qatar problemalarg'a da diqqat qaratiw za`ru`rligin zaman talap etpekte. Bu`gingi globallasiw jag`dayinda ma'nawiyatti an`law, oni mazmunin bayitiw ushin ha`r bir ma'mleket o`z jag`dayinan kelip shiqqan halda ha`reket etpekte.

Prezidentimiz milliy rawajlaniwimizdin` bag`darlamasina aylang'an «O`zbekstannin` o`z g'a`rezsiz ha'm rawajlaniw joli» atli miynetinde ma'nawiyattin` insan turmisindag'i roline a'hmiyet berip bilay jazg'an edi. «Ma'nawiyat insang'a hawaday, suwday za`ru`r. Sahradag'i sayaxatshi ha`r waqit bulaqtan sho`lin qindiradi tap sonday, insanda qanshadan-qansha azaplar, ha'm qiyinshiliqlar menen ma'nawiyat shashmasin izleydi»[4.,5] Ma'mlekette o'tkerilip atirg'an reformalar ha'm onin` waziypalarin belgilep beriwde Prezidentimiz ja`ne ma'nawiyatti rawajlandiriw ma'selesine qaytip bilay jazadi: «Materialliq reformalar, ekonomikaliq reformalar, o`z jolina. Olardi sheshiw mu'mkin. Xaliqtin` ta'miynatinda a'mellep turiw mu'mkin, biraq, ma'nawiy reformalar, qulliq qaramliq iskenjesinen azat boliw, qa`ddin ba`lent tutiw, ata-babalarimizdin` da`stu`rlerin tiklep olarg'a mu`na`sip a`wlad boliw, bunnan awiriraq ha'm bunnan juwapkershilirek waziypa joq bul du'n`yada»[4.,5] ».

Bul jerde Prezidentimiz o'tkizilip atirg'an reformalardin` tiykarg'i ta'repinin` milliy-ma'nawiy tikleniwge bag`darlang'anlig'in, ondag'i insan faktorinin` a'hmiyetin atap o'tedi. Bizin` ja'miyetimizde jasap atirg'an insannardin` bul ideyalarg'a muwapiqlig'i qulliq, qaramliq iskenjesinen azat bolg'an, insan g`ana o`zinin` kimligin an`lawina, millettin` o`zligin bildiriwine o`z u`lesin qosiwi mu'mkin.

Prezidentimiz ma`nawiyat tu`sinigin mazmunin ashıp berer eken: «jer, shan`araq, ata-ana, balalar, ag`ayın-tuwg`anlar, qon`si-qobalar, xalıq, g`a`rezsiz ma`mleketimizge sadiqlıq, insanlarg`a hu`rmet, isenim, eslew, hu`jdan, erkinlik siyaqlı ma`nawiyattin` mazmuni da sonday ken`»[2.,23] - dep atap o`tedi.

Ma`nawiyat o`z-o`zinen qa`liplestug`ın na`rse emes, ol da`slep ha`r bir insannin` ishki ma`nawiy da`rejesin qa`liplestiriw halında ba`rshe materiallıq ha`m ruwxıy baylıqlardı o`zlestiriw, watan ha`m millet ma`pleri jolında hadal, pidayiliq penen miynet qiliw protsessinde qa`lipleseıedi. Sol ma`nıde Prezidentimiz «Ma`nawiyat-ta`g`dırdin` siylawı emes. Ma`nawiyat insan qa`lbinde ka`mal tabıwi ushin ol qa`lipten ha`m hu`jdannan, aqıl ha`m qol menen miynet etıwi kerek^d» ligin atap o`tedi.

Prezident I.A.Karimov «Joqari ruwxıylıq- jen`ilmes ku`sh» atlı miynetinde ruwxıylıqtin` insandı insan qilatug`ın, onin` sanası ha`m psixologiyası menen tig`iz baylanisli tu`sinik ekenligin ha`m onin` ha`r qanday adam, ja`miyet, millet ha`m xalıq turmisında hesh bir na`rse menen o`lshep bolmaytug`ın ayırıqsha orin iyeleytug`ının atap ko`rsetedi ha`m bul tu`sinikke to`mendegishe ta`riyp beredi: «ruwxıylıq - insandı ruwxıy pa`kleniw, qa`lbinin` o`siwine shaqiratug`ın, adamnin` ishki du`n`yası, erkin ku`shli, iyman-isenimin pu`tin etetug`ın, hu`jdanin oyatatug`ın ten`siz ku`sh, onin` barlıq ko`z-qaraslarinin` o`lshemi»[14.,22].

Demek ruwxıylıq - bul insandı basqa barlıq tiri janzatlardan ajiratıp turıwshi faktor bolıp, adamnin` ishki du`n`yasinin` ken`ligin, teren`ligin, o`zin-o`zi an`lawın, aqıl-oyinin` jaratıwshi qu`diretin, o`z aldına maqset ha`m ideyalar qoya bilip, og`an erisiw ushin ha`reket ete aliwin, qa`driyatlarg`a iye bola aliwin ko`rsetedi.

A`lbette, ha`r bir insan ruwxıylıqqa iye bolıwg`a qa`biletli, lekin ol insan qa`lbinde shan`araq, ortalıq, ja`miyettegi ta`rbiya arqalı ata-babalari-mizdan kiyatirg`an qa`driyatlarımız negızinde, ja`miyette ornag`an birdemlik, ma`mlekettin` a`dalatpa`rwar ha`m insanpa`rwar siyasati tiykarında qa`lipleseıedi.

I. 2. Islam dinidegi ruwxiliq ha'm shaxs ruwxiy kelbeti talqisi.

Din ha'm ruwhiyat bir-biri menen baylanisli. Ha'rbir kisinin', xaliqtin', jaqsi jaman qilwasi, ta'biyatqa, du'n'ya islerine ta'sir etpey qoymaydi. Insan ma'ngi jasamaydi, lekin ol o'z o'mirin soziwg'a ha'reket etedi.

Bul orinda din ja'rdemge kelip, og'an ruwxiy pa'kleniw, ruwxiy tazalaniw arqali jetiw mu'mkin dep insang'a jol ko'rsetedi. O'mirdi biliw, insan o'zine berilgen qisqa o'miri dawaminda, qanday jasawi kerekligi, baxit-saadatqa erisiwi haqqinda bilimlerde islam dininin ko'rsetiwinen aladi.

Din a'zelden-aq ruwxiliqtin' quram bo'legi sipatinda adamzattin' joqari ideyallari xaq ha'm haqiqat, insap ha'm a'dalat tuwrali arziw-a'rmanlarnin o'zinde jiynag'an, olardi turaqli qag'iydalar formasinda bekkemlep kiyatirg'an ideya ha'm ko'z-qaraslardan aniq bir sistema bolip esaplanadi.

A'sirese, ko'p a'sirler dawaminda xalqimiz qa'lbinnen teren' orin alip, o'mir ma'nisin an'law milliy ma'deniyatimiz ha'm turmis ta'rzimizdi, qa'diriyatlarimiz, u'rp-a'det ha'm da'stu'rlerimizdi zawalsiz saqlawda muxaddes dinimiz qu'diretli faktor bolip kiyatirg'anin tikkeley ko'rsetiw kerek dep ayta kele, Hu'rmetli Prezidentimiz I.A.Karimov «Nege degende insaniyatliq, mehir-aqibet, hadalliq, aqiretti oylap jasaw, jaqsiliq, miyrim-sha'pa'a't siyaqli xalqimizg'a miyasar bolg'an paziyetler tiykarinan sol za'minde urqan atadi ha'm rawajlandi» [2.,4]

Bu'gingi ku'nde islam dinine baylanisli pu'tkil du'n'yada qizig'iw ha'm umtiliw ku'sheyip, og'an qayirli ha'm ta'reptarlarinin' ko'beytip baratirg'anlig'i belgili. Bunin' haqiqiy sebebi muqaddes dinimizdin' haqqaniylik'i ha'm pa'kligi, insanpa'rwarlig'i ha'm bawriken'ligi, adamzatti ba'rha qayirliliqa shaqiriwi, o'mir sinawlarında o'zin an'lag'an qa'diriyat ha'm da'stu'rlerde babalardan a'wladlarga jetkiziwdegi ten'siz orni ha'm a'hmiyeti menen baylanisli.

Sonin' ushin ja'ha'n xaliqlari islam dini menen jaqinnan tanisip, onin' tu'p ma'nisine jetip Alla taala a'tirapinda bolip, du'n'yanin' quw ma'mleketinin' q.e milliard xalqi birlesip, du'n'yadag'i birden-bir dinge aylanbaqta. A'a'zir yaponlar,

ingilizler, nemisler, Frantsuzlar ha'm basqa bir talay xaliqtin` wa`killeri de islamnin` Alla talani xaq dini ekenligine iman keltirip musulman bolmaqtalar.

Dinler, a`sirese Islam dini ta`rbiya qurali, a`dep-ikramliliqtin` tiykari, manawiyat mektebi. Ol belgili qa`diriyatlar tiykarinda xaliq ha'm du`n`ya danalig`inan da`rek alip payda bolg`an. Sonliqtan oni sonday-aq basqa dinlerdi de hesh qashan biykar etip bolmaydi. A`esh bir filosofiya, ideya yaki ideologiya, adamlardin` kewlindegi qudaydin` ornina og`an ten` keletug`in haqiyqatti bere almaydi. Ha`tte en` a`dalatli nizamlar da insan kewlindegi qudayg`a bolg`an talapti qanaatlandira almaydi.

Din adamzatti hesh qashan jaman jolg`a baslamaydi, deydi Prezidentimiz I.A.Karimov. Dindi niqap etip, konfliktler shig`ariwg`a uriniw astinda bolsa barliq waqit belgili bir jaman niyet yamasa nadanliq jatadi. Sol sebepli I.Karimov haqiyqiy iymantitixatti siyasiy oyinlardin` parqlaw za`ru`rligin ko`rsetedi.

Ittixat ma`selesi a`lbette manawiyatqa baylanisli. Ittixat manawiyattin` omirtqa su`yegi. Demek ittixadtsiz manawiyat haqqinda so`ylew qiyin boladi. Ittixat bul o`z pikir ha'm ko`z qaraslarina iye bolg`an ha'm oni orinlawdi a`detke aylandirg`an adamlarg`a malham qatnas qilatug`in kisilerdin` paziyleti.

Diniy ta`repten Alla taalanin` haqlig`i, Muxammed allayhisallamnin` jerdegi wa`killegine shin ju`rekten iqrar boliw ittixatqa baylanisli. Ittixat ha`reket, tan`lag`an jolinda is ko`rsetiw. Ulli babamiz Az - Zamaxshariy aytqanday «Ha`reket ha`lsiz bolg`an jerde, ku`shli bilim paydasizdur. A`a`reketsiz bilim jipsiz kaman og`idur».

Iyman bolsa ol isenim. Ol diniy ko`z-qarastan barliq pikirlerge isenip, til menen iqrar etilip, dil menen orinlaniwina iyman delinedi. Ol parizdin` birinshisi ha'm Quran ha'm Ha`disler arqali Alla ta`repten tu`sirilgen barsha-barsha tapsirmalardin` payg`ambarimiz arqali bendelerge jetkizgenine iseniw.

Iymanli itixatli boliw na`tiyjesinde adamg`a keleshek ushin u`lken maqsetler tuwiladi. Yag`niy keleshekti qa`lbinin` ko`zi menen ko`rip, aqil menen tu`sinedi.

Misali xaliqta «Ol iyman ju`zli adam», «Onin` iymani pu`tin», «Menin` iymanim ka`mil», «Barliq iymanim menen tastiylayman», «Watandi su`ymek iymannandur» degen ibaralar qollaniladi. Ol imanli degen so`zlerde ushirasadi.

Iyman belgili bir du`n`yag`a ko`z-qaras penen baylanisli individtin` ishki a`lemi - «Meni», alg`a umtiliwi, onnan shig`atug`in o`z aldina bir ruwxiy halati ha`m og`an sadiq bolip qaliwg`a qaratilg`an ishki axidnamasi, hu`jdan tapsirmasi.

Iymanli adam barliq ha`diyselerge sanali tu`rde qatnasadi, hadal-pa`klik, insap, diyanatshiliq (dini musulman, diyanati ka`pir) - degen ibaralarda bar saqiyliq, qayirliliq, jawizliqqa qarsi gu`res, Watandi su`yiwshilik, xaliqti hu`rmetlew, dosliqti qa`sterlew, tatiwliqqa shayda boliw siyaqli pa`ziyletlerdi o`zinde sin`iriwge ha`reket qiladi ha`m ol adamlar ushin jasaw, olardin` dinin (kewlin) orinsiz awirt paw, birewdin` haqina qiyamet qilmaw, iymanli insannin` o`mirlik da`stu`ri.

Iyman, shaxstin` ma`nawaiy-ruwxiy keshirmelerinde qaysi bag`darlar arqali ornimasin, onin` sha`rti birew: yag`niy iymanli adamnin` so`zi menen isi bir boladi. Bunday insan ha`r qanday sha`rayatta da o`z so`zi ha`m aqidnamasinda turadi. Onday adamdi «Iyman ju`zli adam» deydi. Eger sonday qilmasa ol hu`jdan azabinda qaladi. O`zin o`zi heshte keshirmeydi. Demek hu`jdan, hadalliq, pa`klik, rasgo`ylik, insan, diyanat, saqawat, miriwbet, xaliq ha`m Watandi su`yiw menen jasaw, tek g`ana iymani pu`tin adamlarg`a tiyisli pa`ziyletler.

Du`n`yaliq paziyletler menen insan o`zin mariypatli qiladi. Insannin` manawiy kamalatqa jetiwinin` sha`rti, faktori bul diniy ha`m du`n`yaliq ittixat qirlaridur. Qashan bul joqari diniy ha`m du`n`yaliq e`tiqadlarg`a iye bolg`an shaxslar menen ja`miyet qursaq sonda ol ja`miyet qurilsa sonda ol ja`miyet ha`r ta`repleme jetik ha`m ilgerige ketken ja`miyet boladi.

Qurani Ka`rim-insan o`mirinin` ha`mme ta`replerin o`z ishine alg`an nizam-qag`iyda, ta`rtip ha`m intizam o`lshemlerin ko`rsetetug`in kitap.

Qurani Ka`rimde musulmanlardan talap qilaturug`in en` tiykarg`i isler: Allag`a shu`kir qiliw, jalg`an so`ylemew, jalqaw bolmaw, menmenlikke ishqipazliqqa, qumarparazliqqa, giyabentlikke ha`m na`psi ha`wesine berilmew, g`iybat, o`sek,

ashko`zlikten awlaq boliw. Sonin` menen qatar Allag`a shu`kir qiliw, o`zine ta`wekel qiliw, iygi niyet ha`m jaqsi isler qiliw, miynet arqali ku`n ko`riw, heshkimdi kemsitpew, qatin-qalash, jas balalar, mayip ha`m biysharlardi siylaw olarg`a ja`rdem beriwi.

Islam talap etetug`in insannin` a`jayip manawiy sipatlarinin` biri tuwriliq. Onin` tiykarg`i belgisi tuwri so`ylew. Tuwri so`z xaliq isenimin arttiradi, abiroydi ba`lentleydi. Bunday manawiyatqa iye adam ruwxiy jetik bolip heshqanday nerv ha`m ju`rek qan tamir keselliklerine duwshar bolmaydi.

Tuwriliqtin` ha`kisi - jalg`anshiliq. Ol barliq narazishiliqlardin` basi. Jalg`an ha`m lepirtpe ga`pler adamlar arasinda ienimsizlik urig`in sebedi iymandi azdiradi.

Mu`na`fiktin` belgisi u`shew: jalg`an so`ylew, wa`desinin` u`stinen shiqpasliq, amanatqa qiyanet qiliw» ([30.,116-117 ayatlar]).

Wapa-kisiler qa`lbindegi quyash nuri. Wapasizliq jalg`anshiliqtin` bir tu`ri bolip, ol a`detke giripdar bolg`an kisi irodasiz, onnan jaqsiliq shiqpaytug`in ha`m og`an isenip bolmaytug`in shaxs.

Miynet fizikaliq ha`m aqiliy miynet bolip bo`linedi. Alimlardin` izertlewlerinshe, aqiliy miynet qilip atirg`an kisidegi energiya sariplaw en` awir fizikaliq miynet qilip atirg`an adamlardan ko`re on ese tez keter eken. Bir saat ilim menen shug`illang`an kisi bir ay oraza tutqannan abzalliraq» delingen.

Miynetti jaqsi ko`rmegen adam jalqaw boladi. Barliq pa`sliktin` atasi ha`m anasida jalqawliq. Onin` en` jamani urliqti keltiredi. A`asilinda paydali miynet qilmastan ku`n ko`rgen adamg`a uri delinedi. Du`kanda islep turip ta`reziden jirip qaliw, bireudi isletip haqisin bermew uri delinedi.

Islamda urliq u`lken awir gu`na. Onda «Uri erkek ha`m uri hayaldan-qilmislarina jarasa jaza ha`m Allannin` azabi sipatinda qollarin kesin`ler, Alla qu`diret ha`m hikmet iyesidur» dep tastiylang`an.

Islamda haqiyqiy bayliq-mal du`n`yanin` ko`pliginde emes,balki na`psinin` toqlig`inda. Du`n`yanin` jaqsilig`i qanaatta, jamanlig`i da`mede. Da`mesizlik barhayatliq.

Ata - ananın` perzentlerine baylanisli ulli ha`m muqaddes ekenligi payg`ambarimizdin` bir qansha ha`dislerinde o`zinin` ko`rinishin tapqan. Olarda Allanın` rizalig`i ata-ana rizalig`inda, Allanın` g`a`zebi olardin` g`a`zebinde delingen. Atag`a itaat qiliw-Allag`a itaat qiliw. Og`an gu`nakar boliw - Allag`a gu`nakar boliw.

Ku`nlerdin` birinde payg`ambarimizdin` aldina bir kisi kelip, «Atam menin` malimdi birewge berip jiberdi ne qiliwim kerek» dedi. Quday payg`ambari: «O`zin` de, malin` da atan`diki» dedi.

Uliwma adamzattin` ruwxiy qa`driyatlar bu`gingi ku`nde sheshiwshi ku`shke iye ekenligi, usi tiykarda dinge uliwma adamzat ruwxiy ma`deniyatinin` ajiralmas bo`legi sipatinda baha berildi. Sol sebepli ja`miyettin` ag`zalarinin` barliq qatlamlarinda dinge, onin` problemalarina, ja`miyetlik turmista tutqan orni ha`m roline itibar insaniy negizge qoyiladi. A`a`zirgi da`wirde ha`r bir insan o`z isenimin a`melge asiriwg`a, diniy ma`resimlerdi orinlawg`a xuqiqi bar. Prezidentimiz aytqaninday, adam o`zinin` rasasin, milletin, ata-anasin tan`lap almaydi, biraq «Du`n`yag`a ko`z qarasin, a`dep-ikramlilig`in, ruwxiyatin o`zi, hesh kimnin` ma`jbu`rlewisiz ha`m, a`sirese zorliq-zombiliqsiz, tan`lap aliwi mu`mkin ha`m lazim o`ytkeni onin` qa`lewi xu`rmetleniwi sha`rt^[14.,5]».

Dindegi a`dep-ikramliliqti ta`rbiyalaw mu`mkinshiliklerinen toliq da`rejede paydalana otirip, ba`rinen burin ja`miyettin` ha`m o`z iygiligine hadal miyneti etiw, ja`miyetlik ha`m jeke bayliqti ko`beytiw tuwrali g`amxorliq, o`z ma`mleketinin` nizamlarin qatan` saqlaw, diniy isenimine ha`m millette qaramastan adamlar arasinda dosliq ha`m birge islesiwdi ha`r ta`repleme bekkemlew bizlerdi ha`m bir adam ushin ilayikli materialliq jaqtan ta`miyinlengen ja`ne ruwxiy jaqtan bay turmisqa jetkeredi.

Bu`gingi ku`nde din jaman illetlerden, jalg`an ha`m ekiju`zlilikten pa`kleniwge, joqari adamgershilikli, a`dep-ikramliliq paziyetlerdi qayta tiklewge ja`rdem etip atir. Prezidentimiz Islam Karimov uliwma adamzatliq qa`driyatlar, a`dep-ikramliq negizlerinin` a`hmiyetin ko`rsete otirip bilay degen edi: «Jasi u`lkenlerdi xu`rmetlew, shan`araq ha`m balalarg`a g`amxorliq ko`rsetiw, haq kewillilik, qaysi

milletten ekenligine qaramastan adamlarg`a tilekleslik qatnasta boliw, basqalardin` qayg`isina da`rtles boliw ha`m bir-birewge ja`rdemlesiw sezimi adamlar arasindag`i qatnasiqlardin` o`lshemi bolip esaplanadi»[9.,4]. Usinday qatnaslardi qa`liplestiriwde islam dininin` roli og`ada ku`shli.

G`a`rezsizliktin` da`slepki qa`demlerinde-aq dinnin` ja`miyettin` ruwhiy a`lemindegi tutqan orni aqilg`a muwapiq tu`rde belgilenip alindi. A`sirese a`dep-ikramliliqtin` ba`rinen burin, xu`jdanliqtin` ha`m iyman sezimi bolip tabilatug`inlig`in duris tu`sindik. Islam ata-babalarimizdin` dini, musulmanlardin` sana-sezimi, turmisinin` tu`p ma`nisi, olardin` o`mirinin` o`zegi bolip esaplanadi.

Prezidentimiz islam dinine joqari baha berip bilay degen edi: «Islam dini-bul ata-babalarimizdin` dini ekenligin, ol bizin` ushin isenim de, a`dep-ikramliliqta, xu`jdanda, ag`artiwda ekenligin umitpawimiz kerek. Bizin` adamlarimiz bul ag`artiwshiliqti shin kewilden qabil etedi ha`m onin` jaqsi wa`siyatlarin tutadi. Olar haq niyetli, miyrim sha`pa`a`tli, xujdanli ha`m a`dalatli boliwg`a umtiladi^q»

Prezidentimiz Islam Karimov «Kewlimizde, ju`regimizde, bir Alla» atamasi menen ja`riyalang`an «Turkistan press» axborot agentligi habarshisinin` sorawlarina bergen juwaplarinda islamg`a baha berip mina pikirlerdi tag`i qaytalap aytadi. «Din bizin` qan-qanimizg`a, sanamizg`a sonshelli teren` sin`ip ketken, oni hesh qanday ku`sh, hesh qanday u`git penen shig`arip bolmaydi. A`alqimizdin` min` jilliq tariyxin, bu`gingi ruwhiy turmisin, dini-diyanatimizdi ja`mlep aytpaqshi bolsaq, Alla bizin` qa`lbimizde, ju`regimizde, Alha`mdullah, bir musulman perzenti sipatinda halqimizg`a ta`n bolg`an islamiy tu`sinikler ha`m sezimler menin` de qa`lbimde, juregimde jasaydi ha`m men ol du`n`ya, bul du`n`ya o`z isenimimnen qaytpayman».[16.,43]

II. BAP. Ruwxiy ba`rkamal insan tu`siniginin` teoriyalik tiykarlari.

II.1. Ruwxiy ba`rkamal insan tu`sinigi olardin` shig`is xaliqlarina ta`n ta`riypi

Ma`mleketimiz o`z g`a`rezsizligine eriskennen keyin erkin pikirley alatug`in, o`zin an`lag`an, ja`miyettin` maqsetin, ma`plerin tu`sinip jetetug`in, ha`r ta`repleme jetik insandi ta`rbiyalaw waziypasi ma`mleket siyosatinin` basli bag`dari etip belgilendi. Ulli oyshil Abu Nasir Farabiy «Eger ma`mleket o`z nizamshilig`inda haqiyqiy muhabbat, joqari moral`, ba`rkamal aqilg`a iye bolmasa, onin` ta`g`diri qiyraliw ha`m pitiran`qiliq boladi» degen edi. Haqiyqatinda da nizamg`a muhabbat, joqari moral`, ba`rkamal aqil, salamat ha`m ha`r ta`repleme tiykarli ideologiya ornag`an jerde g`ana saltanat quradi. Sonin` ushin da Prezident Islam Karimov ken` ko`lemli reformalar da`wirinde milliy ideyanin` tiykari sipatinda ruwxiy ha`m ma`deniy ta`rbiyag`a ayriqsha itibar qaratadi.

Haslinda ruwxiylik adamdi basqa barliq janli-ja`niwardan ajiratip turatug`in en` ku`shli faktor Ol insannin` psixologiyaliq ha`m aqiliy a`leminin` jiyintig`i siyaqli quramali qubilis bolip tabiladi. Ol ko`birek insannin` ishki a`lemi, qa`lbi menen baylanisli.

«Ruwxiylik» tu`sinigine ta`riyp beriwde biz en` da`slep Prezident Islam Karimovtin` teoriyalik ko`z-qaraslarina, milliy qa`driyatlarimizdi, tariyxiy ha`m ma`deniy miyraslarimizdi tiklew boyinsha a`melge asirilib atirg`an iskerligine negizlenemiz. Prezidentimiz «Tu`rkistan» gazetasi xabarshisinin` sorawlarina bergen juwaplarinda ruwxiylik bolmis, ta`biyat, ja`miyet siyaqli u`zliksiz ha`rekettegi protsess ekenligin, insan pikiri, aqil-oyi, sezimleri tinim bilmegenindey, onin` o`nimi bolip tabilatug`in ruwxiylik ta`udayi o`zgeris ha`m jan`alaniwda bolatug`inin uqtirip: «Ruwxiylik en` da`slep adamdi ruwxiy pa`kleniwge, qa`lbinen ulg`ayiwina shaqiratug`in, insannin` ishki du`n`yasın, erkin ku`shli, iyman-isenimin pu`tin qilatug`in, hu`jdanin oyatatug`in ku`sh...^a» dep ta`riyplegen edi. Bul ta`riypte insan

iskerliginin` barliq ruwxiy ta`repleri qamtip aling`anlig`i sebepli, og`an metodologiyaliq tiykar sipatinda su`yenemiz.

«Ruwxiyliq» tu`sinigin ta`riyplewge a`debiyatlarda ken` itibar qaratilmaqta. «Watan tuyg`isi» kitabinin` avtorlari «Ruwxiyliq-ja`miyettin`, millettin` ha`m yaki ayirim bir adamnin` ishki turmisin, psixologiyaliq keshirmelerin, aqiliy qa`biletin, qabil etiwın ja`mlestiriwshi tu`sinik T., «Ma`naviyat» 2006

- dep ta`riypleydi.

A.Erkaevtin` pikirinshe, «Ruwxiyliq-insannin` sotsialliq-ma`deniy janat sipatindag`i ma`nis-mazmunidur, yag`niy insannin` mehir-miriwbet, a`dalat, tuwriliq, haqkewillik, hu`jdan, ar-namis, watanpa`rwarliq, go`zzalliqti su`yiw, zawiqlaniw, jawizliqqa g`a`zep, erk, shidamliliq ha`m usi siyaqli ko`plep hasli insaniy qa`siyetler ha`m pa`ziyetlerdin` u`zliksiz birlikke, baylanisliliqqa iye jiyintig`i bolip tabiladi».

Prezident I.A.Karimov «Joqari ruwxiyliq- jen`ilmes ku`sh» atli miynetinde ruwxiyliqtin` insandi insan qilatug`in, onin` sanasi ha`m psixologiyasi menen tig`iz baylanisli tu`sinik ekenligin ha`m onin` ha`r qanday adam, ja`miyet, millet ha`m xaliq turmisinda hesh bir na`rse menen o`lshep bolmaytug`in ayriqsha orin iyeleytug`inin atap ko`rsetedi ha`m bul tu`sinikke to`mendegishe ta`riyp beredi: «ruwxiyliq - insandi ruwxiy pa`kleniw, qa`lbinin` o`siwine shaqiratug`in, adamnin` ishki du`n`yasi, erkin ku`shli, iyman-isenimin pu`tin etetug`in, hu`jdanin oyatatug`in ten`siz ku`sh, onin` barliq ko`z-qaraslarinin` o`lshemi».

Demek ruwxiyliq - bul insandi basqa barliq tiri janatlardan ajiratip turiwshi faktor bolip, adamnin` ishki du`n`yasinin` ken`ligin, teren`ligin, o`zin-o`zi an`lawin, aqil-oyinin` jaratiwshi qu`diretin, o`z aldina maqset ha`m ideyalar qoya bilip, og`an erisiw ushin ha`reket ete aliwin, qa`driyatlarg`a iye bola aliwin ko`rsetedi.

A`lbette, ha`r bir insan ruwxiyliqqa iye boliwg`a qa`biletli, lekin ol insan qa`lbinde shan`araq, ortalıq, ja`miyettegi ta`rbiya arqali ata-babalari-mizdan kiyatirg`an qa`driyatlarimiz negizinde, ja`miyette ornag`an birdemlik, ma`mlekettin` a`dalatpa`rwar ha`m insanpa`rwar siyasati tiykarında qa`liplesedi.

Ma'naviy ba'rkamal insan tu'siniginin` o'zi ken` ko'lemli tu'sinik. Manaviy ba'rkamal insan - ka'mil insan tu'sinigi menen ca'ykesdur.

G'a'rezsizlikke erisip, manaviyat ha'm ma'ripet ma'selelerine birinshi da'rejeli a'hmiyet beriwimiz, g'a'rezsizlikti bekkemlew waziypalari, ta'rbiya tarawinda salamat a'wlad, ruwxiy ba'rkamal insan, ka'mil insan siyaqli tu'siniklerdi u'yreniwge, olardin` moxiyatin o'lshep beriwge itibar qaratiwg'a a'hmiyet beredi. Joqarida atap o'tkenimizdey olar moxiyati birdey tu'sinikler. Insandi tuwriliqqa, hadalliqqa, pa'klikke, watanpa'rwarliq ha'm xaliq su'yerlikke jollaw bul tu'siniklerdin` moxiyati ha'm mazmunin quraydi. A'a'zirgi ku'nde bul ma'selelerge birinshi da'rejeli dep qarawimizdin` sebebi - iymani, itiqadi ha'm ahloqiy paziyletleri, ma'naviyati ku'shli, watan su'ygiligi tuyg'isi qa'lbinde shuqir tamir atqan, ma'naviy ba'rkamal puqaralarg'a iye ma'mleket g'ana g'a'rezsiz ha'm ba'rqarar rawajlana aladi. Ulli keleshek manaviy ba'rkamal insanlarga su'yengende g'ana jaratiladi, qa'd ko'teredi. Basqasha qilip aytqanda, manaviy ba'rkamal insanlar g'ana ulli keleshekni jarata aladi. Bul ma'selede prezidentimizdin` to'mendegi sabag'i izretli: «Aiz salamat a'wlad ta'rbiyalaw, oni kamalg'a keltiruwimiz kerek. Salamat kisi degende dek dene salamatlig'i emes, al sharqana adap-axlaq, xaliqliq ideyalar ruwxinda kamal tapqan insandi tu'sinemiz». Bul pikirlerden ko'rinip turg'aninday, sharqana a'dep-ikramlilic, jaqsi ideyalardi sanasina sin'dirip alg'an kisi joqari manaviyatli, yag'niy ruwxiy ba'rkamal, ka'mil insan esaplanadi.

Salamat degende, biz tek g'ana dene jag'inan ku'shli perzentlerimizdi emes, al ruwxiy bay a'wladti, axlaqiy pa'k, ma'ripetli perzentlerdi, a'wladti tu'siniwimiz kerek. Bunday kisiler o'zlerinde xalqimizdin` en` ardaqli paziyletlerin - iyman ha'm insap, mehir-aqibet, sha'pa'a't ha'm meyirbanliq, uyat ha'm a'ndishe, ar-namis, o'z-ara hu'rmet, watanpa'rwarliq, eline ha'm xalqina sadaqat siyaqli qa'driyatlardi ha'm ideyalardi o'zinde ja'mlestirgen boliwi tiyis.

Prezidentimiz erkin puqara, azat shaxs, ba'rkamal insan haqqinda so'ylep, to'mendegi to'rt na'rsege itibardi qaratadi, yag'niy ha'r bir puqara:

- o'z haq-huqiqin taniytug'in bolsin, bunin` ushin gu'ressin,

- o`z ku`shi ha`m imkaniyatlarina tayanatug`in bolsin, imkaniyatlarin iske salip, na`tiyjesin ko`rsin,

- do`gereginde bolip atirg`an waqsa - ha`diyselerge mustaqil qatnas bildire alsin,

- o`z jeke ma`npetini ma`mleket ha`m xaliq ma`npa`a`ti menen ten` ko`rip, faoliyat ju`ritsin.

Bular barkamal insan paziyetleri haqqindag`i aniq ha`m toliq ta`riyp.

Insannin` insanlig`i, birinshi gezekte onin` ma`naviy axlaqiy ta`repten barkamallig`i pa`kligi menen belgilenedi.

G`a`rezsizlik tapakkuri ken` ko`lemde bolip, ol to`mendegilerdi o`z ishine aladi:

G`a`rezsizlik, bul bizge ata-babalarimiz qaldirg`an bay ha`m muqaddes manaviyatidur. Sol manaviyatti ha`r birimiz abaylap asirawimiz ma`mleket a`hmiyetine iye bolg`an waziypa ha`m parizdur.

U`shinshi ma`selenin` bayani. Joqarida aytip o`tkenimizdey, ka`mil insan tu`sinigi ma`naviy ba`rkamal insan tu`sinigi menen baylanisli. Ruwxiy ba`rkamalliqqa jetispey turip, ka`mil insan da`rejesine jetiw mu`mkin emes. Demek, manaviy ba`rkamalliqqa umtiliw - bul ka`mil insan da`rejesine erisiw ushin umtiliwdu. Ka`millikke insan o`miri dawaminda erisip baradi. :sh ta`sinik: salamat a`wlad, manaviy ba`rkamal, ka`mil insan - da`rejesi shuqir mag`ana ka`sp etedi. Sonnan kelip shig`atug`in bolsaq, ka`mil insan boliwdin` shegi ha`m shegarasi joq.

Ka`mil insan haqqinda tasawir a`debiyatinda ko`plegen shig`armalar jazilg`an. Abu Nasr Farabiy ha`m Alisher Nawayi siyaqli danishpanlardin` shig`armalarinda, a`sirese teren` orin alg`an. A`a`ziret Nawayinin` pikirleri ha`r bir insang`a ka`millikti o`zine basli maqset etiw za`ru`rligin an`latadi.

Ka`milliktin` belgisi haq jolinar barip, xaliqqa payda keltiriw. Kisi o`z sozi, a`meliy isleri, niyeti menen qanshama adamlarg`a payda keltirse, jamanlardi tuwra jolg`a salsa, haq jolinda qurban bolsa, ol sonsha ka`mil boladi.

Ka`mil, ba`rkamal insandi ta`rbiyalaw, ka`malg`a jetkiziw haqqinda insan o`miri ushin bag`dar, qollanba waziypasin o`tegen ko`p pa`ntnamalar, xaliq kitaplari bar bolg`an. Solardan, Qaykovusdin` Wabusnama, Sa`diydin` Gu`listan, Bostan,

Amir Temurdin` Temur tuzukleri, A.Ja`miydin` Baqiristan, A.Nawayinin` Maqbubul qulub, Xusayn Koid Koshiflitdin` Ahloqiy muqsiniy shig`armalarini atap o`tiwimizge boladi.

Prezidentimizdin` to`mendegi ta`riypinde ka`mil insannin` tiykarg`i qa`siyetleri ha`r ta`repleme shuqir ha`m teren` aship berilgen: Ka`mil insan degende, -dep jazadi I.Karimov, -biz en` a`weli sana sezimi joqari, mustaqil pikirley alatug`in, minezi menen basqalarg`a o`rnek bolatug`in bilimli, ma`riypetli kisilerdi tu`sinemiz.

Joqaridag`ilardi ha`zirgi g`a`rezsiz o`mir, turmis ta`rzimiz, kisilerdin`, a`sirese, jaslardin` umtiliwlari menen baylanistirip ka`mil insan haqqinda to`mendegilerdi qislat ha`m paziyletlerdi aйтиwimizg`a boladi:

Ka`mil insannin` uliwma qa`siyetleri:

jag`imlilik, ko`rkemlilik, hu`rmet-itibarg`a sazawarliq, ullisipatliq, o`zine ta`nlik, ma`deniyatlilik, ta`rbiyalang`anliq ha`m basqalar.

Ka`mil insannin` axlaqiy paziyletleri:

Insanparwarliq, dosliq, g`amxorliq, adamgershilik, iymanolilik, pidakarliq, keshirimlilik, miymandosliq, hadalliq, tuwraliq, qaramdan qa`zer etiw ha`m basqalar.

Isbilermenlik qa`siyetleri:

Isshen`lik, insaplilik, hadalliq, epshillik, tejemqorliq, ba`rkamalliq, ta`mesizlik, ta`wekelshilik ha`m basqalar.

II.2. Shaxs ruwxiiyg`in qa`lipestiriwde ata-ana ha`m shan`araqtin` waziypalari.

Ata-ana o`z perzentlerinen hesh na`rseni ayamaydi. Olarg`a ta`biyat ina`m etken ullilik ta mine sonda. O`zbek, qaraqalpaq xaliqlarinin` a`dep-ikrami boyinsha, jasi u`lkenlerdin`, ata-ananin` aldinan sa`lem bermey o`tiw u`lken gu`na` esaplanadi. Ata-anani qa`dirlew, olardin` biybaha, biyminnet xizmetine o`mir boyi sadiq boliw, pa`tiyasin aliw-balalarinin` perzentlik parizi. Bul milliy qa`diriyatimizdin` en` a`hmiyetli talaplarinin` biri.

Ulli babamiz Alisher Nawayinin` aytqaninday, ata-anani hu`rmet etiw «. . perzentler ushin ma`jbu`riyat. Olardin` ekewine de xizmetti birdey isle, xizmetin` qansha artiq bolsa da, kem dep bil. Atan` aldinda basin`di pida` etip, anan`nin` basi ushin pu`tkil ta`nin`di sadaqa etsen` arziydi“ Eki du`n`yan`nin` abat boliwin qa`lesen`, sol eki adamnin` irazilig`in al“ Tu`n menen ku`nin`e nur berip turg`an-birinshisin ay dep bil, ekinshisin quyash dep esapla. Olardin` so`zlerinen tisqari hesh bir na`rse jazba, olar sizg`an siziqtan sirtqa bir adim da shiqpa. A`a`mme xizmetti sen a`dep penen bejer. . .»^{1[a`]}

Soni ta`n aliwimiz kerek, shoralar da`wirinde jasi u`lkenlerdi, ata-analardi hu`rmet etiw siyaqli milliy qa`diriyatlarimiz biraz pa`seye basladi. Bazi jaslarimizda o`zlerinen u`lkenlerdi, nuraniy aqsaqallardi siylaw, olardin` na`siyatlarina qulaq saliw kibi joqari ma`na`wiyy paziletler joytilip ketti. Itimal, basqa millet adamlari bug`an onshamaliq itibar bere qoymas, lekin biz, o`zbekler, qaraqalpaqlar buni moyinlawimiz kerek. A`sirese, toq, bay-da`wletli ayirim perzentlerdin` ata-analari qariyalar ushin ajiratilg`an u`ylerde jasap atirg`anina shidap bolmaydi. Geyde bolsa da, ata-anag`a qol ko`teriw, onnan da awir jinayat etiw jag`daylari ju`z berip atirg`anlig`in gu`wasimiz. Bul a`piwayi nuqsan emes, ba`lki shegine shiqqan tas bawirliq, milliy qa`diriyatlarimizdi ayaq asti etiw, o`z insaniylik`in jog`altiw esaplanadi. Sonliqtan milliy qa`diriyatlarimizg`a, o`zbek, qaraqalpaq xalqinin` atina daq tu`siretug`in bunday jaramas ha`diyselerdin` sebepleri nede degen soraw tuwadi.

A`eshkimge sir emes, shoralar da`wirinde, ata-babalarimizdin` u`gitleri, pa`ndiw-na`siyatleri, a`jayip da`stu`rlerimiz maqtanish etiliw ornina mudami qaralandi, olarg`a jaman at tag`ildi. Milliy ta`rbiya boyinsha miyrasimiz u`yrenilmedi, na`siyatlanbadi. Onin` ornina ta`lim-ta`rbiya tarawindag`i Evropa, Rossiya model`lerin ko`klerge ko`terip maqtap, u`gitlep, jaslarimizdi o`z milliy qa`diriyatlarimizdan shetletip qoydiq. Na`tiyjede diniy, a`dep-ikramliq, shan`araq, qon`si-qoba, ma`ha`llenin` ta`siri kibi ta`lim-ta`rbiyanin` turmis sinawlarinan o`tken biybaha bayliqlarinan juda bola basladiq. G`a`rezsizliktin` sharapati menen bularg`a

shek qoyildi, bunday unamsiz illetlerden qutiliw boyinsha sezilerli isler a`melge asirildi.

G`a`rezsiz O`zbekstan Respublikasinin` tiykarg`i nizami-Konstitutsiyada perzentlerdin` ja`miyet, shan`araq, ata-analari aldindag`i insaniy burishlari ha`m waziypalari nelerden ibarat ekenligi, milliy qa`diriyatlarimizdag`i tiykarg`i ideya ha`m qag`iydalarg`a negizlenip belgilep berilgen. Onin` u`u`-stat`yasinda, er jetken, miynetke jaramli perzentler o`z ata-analari haqqinda g`amqorliq etiwge ma`jbu`r dep ko`rsetilgen.

A`a`rbir perzenttin` o`z ata-anasin qa`sterlewi-perzentlik parizi ha`m ja`miyet aldindag`i waziypasi esaplanadi. Ata-anani hu`rmet etiwdin` shig`isqa ta`n talaplari bar, ol bizin` perzentlik burshimiz, og`an ha`mmemizdin` a`mel etiwimiz ha`m pariz ha`m qariz, bular: ata-anag`a awqat beriw, azada etip kiyindirip qoyiw, kesel bolg`anda shipakerge ko`rsetiw, kerekli da`ri-da`rmaqlardi tawip beriw, mudami hal-awhal, saw-salamatlig`in sorap turiw, ata-ana aldinda «uh» dey bermeslik, ga`rdiymeslik lazim. Ata-ana nariyza bolg`an isti etpew, araq ishpe, na`shebentlik etpe, jamang`a jantaspa, dese oni tin`lamaq lazim boladi. Ko`shede ju`rgende atadan aldin ju`rmeslik, atadan burin awqatqa, dasturxang`a qol uzatpasliq, atadan burin otirmaw, atadan pa`ske jayg`asiw da`rkar, atanin` aldinda ayaqti uzatip, jambaslap jatiw-bizin` a`dep-ikramimizg`a kirmeydi. Ata-ana shaqirg`anda «la`bba`y» dep juwap qaytariw perzentlik burish esaplanadi. Sonda ata-ana perzentten irazi boladi. Ata-ananin` irazilig`in alg`an perzent bereket tabadi, isi on`inan keledi, aldina qoyg`an maqsetine erisedi. «Ata irazi, quda irazi», degen hikmetli ga`p te usinnan. Ata-anasi narazi bolg`an perzent azannan keshke shekem juwirsda da, isinin` bereketi bolmaydi, biri ekige aylanbaydi. Turmisqa shig`iw, u`yleniwde ata-ananin` irazilig`in, aq pa`tiyasin aliw za`ru`r. Bunin` barlig`i biz ushin altin, g`a`ziyne, keleshek o`mirimiz ushin irge tas xizmetin atqaradi. Bul du`n`ya qaytar du`n`ya, ne eksen`, soni orasan`, siz ata-anan`izg`a ne qilg`an bolsan`iz, ol sizge perzentin`iz arqali qaytadi. Bul da ta`biyat nizami bolsa a`jep emes.

Ha`dislerde minanday ga`p bar:

«Qaysi bir musulman perzenti sawap islew u`miti menen azanda ata-anasina ziyarət etse, Alla tala og`an ja`nnetten eki esik ashadi. Eger olardin` birewin ziyarət etse, og`an ja`nnettin` bir esigin ashadi. Bala ata-anasinin` qaysi birin qapa qilsa, oni irazi qilmag`ansha, Alla tala onnan irazi bolmaydi».

«Ata-anani hu`rmet etiw-ta`n`rini hu`rmet etiw demekdur. Onin` aldinda gu`na` qiliw, ta`n`ri aldinda gu`na` is etiw menen barabar».

Ata-ananin` da perzent aldindag`i parizi og`ada u`lken ha`m juwapkerli. Perzentlerinin` keleshekte qanday ruwxiyat iyesi bolatug`inlig`i ko`p jag`inan ata-ana, ol bergen ta`rbiyag`a baylanisli. A`a`rbir ata-ana perzenti aldinda o`z ataliq, analiq burishin toliq seze biliwi, og`an juwapker ekenligin an`lap jetiwi kerek.

Buring`i shoralar da`wirinde milliy ha`m ruwxiy ta`rbiya shetke su`rilip qoyildi, aqibette balalar ta`rbiyasinda ata-ananin` juwapkershili pa`seyip ketti. :O`sip kiyatirg`an jas a`wla`d ta`rbiyasinda ata-ana беретуг`in ta`rbiya ju`da` u`lken a`hmiyetke iye. Sonliqtan perzent ta`rbiyasi to`mendegi basqishlarda a`melge asirilatug`inin ha`rbir ata-ana jaqsi biliwi za`ru`r.

Ruwxiy jetiklik, ba`lki, besikte aytilg`an ha`yyiwdin` mazmuninan, balani kiyindiriw, oni hadal as penen bag`iwdan baslansa kerek. Ha`ziret Bahawatdin Naqishband aytqanday, insandag`i jaqsi peyil, a`meller hadalliqtin` na`tiyjesi esaplanadi. Demek ata-ana perzentin hadal miynetinin` jemisi menen baqsa, ol perzent pa`k ha`m hadal bolip er jetedi. Biz shoralar da`wirinde buni umita jazladiq, bug`an a`hmiyet bermedik, sonliqtan ta`rbiyani da sol du`zim o`z ma`plerine sa`ykeslendirip, pu`tkilley oni qolina aldi.

Demek biz, bala ta`rbiyasın dana xalqımız aytqanınday, ol ele tuwilmastan, ata-ana, pu`tkil shan`araq ag`zalari menen birlikte baslawimiz lazim.

A`lemde ba`rshe na`rse jup-jubi menen jaratilg`an. Jup bolip jasaw ta`biyat nizami. Lekin shan`araq bolip jasaw ba`rshe tiri janlar arasinda tek te adam na`siline tiyisli.

Shan`araq ja`miyettin` birinshi buwini, yadrosi. Ja`miyet a`ne usi kishkene yadrodan ju`zege keledi. Erkek ha`m hayaldin`-eki tiri jannin`, eki a`lemnin` o`z-ara awqaminan payda bolg`an u`shinshi bir a`lem-bul shan`araq. Eger shan`araq tinish-

tatiw bolsa, a`lem tinish ha`m abat. Keri jag`dayda turmis dozaqqa aylanadi, shan`araq zindannin` o`zi boladi, bunin` ja`birin tek te erkek penen hayaldin` o`zi g`ana emes, onin` perzentleri, jaqinlari da tartadi.

Prezident I.A.Karimov: «Shan`araqta ta`rbiya ma`selesinde qa`tege jol qoymasliq ushin a`wele ha`rbir shan`araqtag`i ruwxiy sharayatti o`z-ara hu`rmet, a`dep-ikramliq, insaniy qatnasiqlar tiykarina quriw za`ru`r. Bu`gingi ku`nde ha`m jurtimizda a`ne usinday go`zzal a`dep-ikramliq o`lshemleri menen jasap kiyatirg`an, ul-qizlarin usi ruwxta ta`rbiyalap atirg`an ko`plegen u`lgili shan`araqlar ba`rshemishde ha`wes oyatiwi so`zsiz. Insannin` en` sap ha`m pa`kize tuyg`ilari, da`slepki turmisliq tu`sinik ha`m pikirleri, birinshi na`wbette, shan`araqta qa`lipliesedi». ^{1[a`]}

Shan`araq pa`klikke ha`m tazaliqqa, eki ta`repleme muhabbatqa, sadiqliq ha`m wapadarliqqa tiykarlaniwi kerek. Bul perzentler ta`rbiyasi ushin a`hmiyetli usil bolip esaplanadi.

Shaxs ruwxiyati, onin` du`n`ya qarasi, isenimine ko`nlikpeler tiykarinan shan`araqta ju`zege keledi. Usi ma`niste shan`araq-haqiyqiy ruwxiyliq oshag`i, ideologiyaliq ta`rbiya usili ha`m ma`kani esaplanadi. Milliy ideyamiz, ideologiyamizg`a ta`n tun`g`ish pa`ziyletler shan`araqta qa`lipliesedi. Bul protsess babalar u`giti, ata ibarati, ana mehri arqali a`melge asiriladi.

Shan`araq, onin` a`sirler dawaminda saqlanip kiyatirg`an muqaddes da`stu`rleri arqali jaslarda Watang`a muhabbat, iyman-isenim, juwapkershilik, watandi su`yiwshilik, insandi su`yiwshilik, ilimge inta`, miynetti su`yiwshilik ko`nlipeleri qa`lipliesedi.

Shan`araq-ja`miyettin` tiykarg`i buwini. Shan`araqta sin`dirilgen ta`rbiya, Watan, el, g`a`rezsizlik, azatliq haqqinda berilgen tu`sinik, ko`rinis balanin` sap qa`lbinde bir o`mirge mo`rlenip qaladi. Shan`araq bekkem, awizbirshilikli, pa`rawan, sap bolsa g`ana, ja`miyette tinishliq ju`z beredi. Prezidentimizdin` tastiyoqlag`aninday, «Shan`araqtin` ja`miyettegi orni, ta`rbiyaliq, a`dep-ikramliq a`hmiyetin, qa`dir-qimbatin an`lap jetpesten, shan`araqqa millet ma`pleri ko`z

qarasinan jantaspay turip, xaliqshil ideologiya jarata almaymiz» Yag`niy ruwxiy saladag`i waziypalarimizdi kewildegidey a`melge asira almaymiz.

Sonin` ushin da ma`mleketimizde shan`araqti bekkemlewge ayriqsha itibar berilmekte. Ma`selen, Tiykarg`i nizamimizdin` «Shan`araq» dep atalg`an babinda to`mendegi qag`iydalardi oqiw mu`mkin:

63-stat`ya. Shan`araq ja`miyettin` tiykarg`i buwini ha`m de ja`miyet ha`m ma`mleket qa`wenderliginde boliw huqiqina iye.

64-stat`ya. Ata-analar o`z perzentlerin er jetemen degenshe bag`iw ha`m ta`rbiyalawg`a ma`jbu`r.

65-stat`ya. Analiq ha`m balaliq ma`mleket ta`repinen qorg`aladi. . . ha`m tag`i basqalar.

G`a`rezsiz respublikamızda Shan`araq qatnasiqlarina ayriqsha a`hmiyet berilip atirg`anlig`in Oliy ma`jilistin` birinshi shaqiriq on birinshi sessiyasında «Shan`araq kodeksi» haqqında nizamnin` qabil etiliwinde de ko`riwimiz mu`mkin. Ma`mleketimizdin` shan`araqtin` rolin asiriwg`a qaratilg`an siyasati, a`lbette, perzentlerimizdin` ruwxiyliq`in jetilistiriwde u`lken a`hmiyetke iye boladi.

Ata - analar balalarga oz sozlerin, is xereketlerin baskalardin mepi xem de kolaililiklari menen salistiriuga uiretiuleri, olarga edepli minez kulik, etirap ortaliktagi tertipsizlik, ozi doslarina minez kulkindagi kemshiliklerin jogaltiudi shinigiu kiliui kerek. Tarbiyadagi kemshilikler kobinese shanaraktin turmisinin sholkemlespeushiliginen kelip shigadi. Ulkenler ortasında uaziypalar duris bolistirilmegenligi balalar atan-analarinin qadag`alawinan kalgan jagdaylardi x. t. b. Geybir shanaraklarda saklanip kalgan eski turmis kaldiklari, xayalga naduris katnasiklar, ishiushilkke kop beriushilik xem tagi baska da kolaisiz xereketlerdin barligi balaninin tarbiyasina kerı tesir teiui xezirgi kezde sozsiz.

Xezirgi uakitta bilimlendiriu tarauında tup ozgerisler bolmakta. Xukikiy erkin demokratiyalik jemietti kuriuda milliy ruxiy kadriyatlarin tutkan orni

ogada ulli. Bizin en tiykargi ruxiy bailiklarimizdan biri - milletimiz, tilimiz, dinimiz, 6rp-edet desturlerimiz, milliy kadriyatlarimiz bolip esaplanadi.

Shanarak jemiettin ozegi. Xer bir dun`yaga kelgen jas eulad, birinshiden shanarakta tarbiya aladi. Xer bir jas euladta ruxiy kadriyatlardi keliplestiriu. onin ruxiy dun`yasin baiitiu xezirgi uakittagi exmiyetli uaziypalardin biri bolip esaplanadi. Shanarak - bul ruxiyliktin negizi. Sebebi jas eulad birinshi gezekte shanarakta dun`yani taniydi. Adamlar menen karim - katnasta boladi . Olarda ruxiylikti keliplestiriude deslepki talim tarbiyanin negizi beriledi. Shanarakta beriletugin tarbiyanin ozegi bekkem boliui tiyis.

Keyingi uaktlari xukimetimiz terepinen shanarak meselesine, sonday - ak balalardi tarbiyalap kamalga keltiriude aiiriksha keuil bolip atir. Shanark xem analikti, balalikti, xer terepleme korgau boyinsha xukimetimiz terepinen birneshshe kararlar xem permanlar kabil etildi. Xezirgi uakitta bul kabil etilgen exmiyetli xujjetler turmisimizga engizilmekte. Shanark xem de onlagi meselerine xukimetimiz ulken keuil audarmakta. Shanark meselelerin xer terepleme uireniu ilimiy izerleu jumislarin alip bariu maksetinde «Oila» iliyi emeliy orayi sholkemlesritildi.

Usigan bailanisli xukimetimiz terepinen analik xem balalikti sotsiallik jaktan korgau ushin memleketlik bagdarlama islep shigildi. Xezirgi uakitta bul bagdarlamani turmiska engiziu boyinsha bir neshe is ilajlar islenip shigildi. Zaman talaplarina say jas auladka keltiriu ken jemiyetshiligimizdin basli uaziypasi . Elbette, bul isler birgelikte izbe-iz baylanista boliui kerek. Sebebi balanin ruuxiy dun`yasinin keilplesiuinde shanaraktan baska balani korshagan dogerek-atiraptinda tutkan orni exmiyetli.

Ruuxiy dun`yanin kaliplesiui bul birden bolatuigin narse emes. Balanin ruuxiy dun`yasi ananin aytkan xauui, jagimli juumsak sozleri arkali siniriledi. Bala ulkeyip baslagandan son atiraptagi bolip atirgan xadiyselerdi, aylana dogereklerdi , tuuilip osken jerin , olar xakkindagi magliumatlardi bile baslaydi. Adamlar arasindagi karim-katnas, bir-birine bolgan doslik xem jaksilik, miymanlikdi biledi. Uatan xakkindagi tusinikke iye boladi.

Bizin xalkimiz ruuxiy kadriyatlar bay ekenligi xemmemizge malim. Bir-birine bolgan doslik, suyispinshilik, jaksilik etiu, ata-anani xurmetleu, xurmet-izzet, uatan suyiushilik xem tagi baska bulardin barligi ruuxiy kadriyatlarmizga jatadi. Elbette, biz, kadriyat sozinin manisin bilip aliumiz kerek. «Kadriyat»- sozi biniin Respublikamiz alimlari tarepinen 1991 jili kollana basladi. Kadriyat- bul insaniyat tarepinen kadirletugin barlik narse xem zatlar. Olar 2 ge bolinedi. Birinshisi: materiallik kadriyatlar

Ekinshisi : ruwiy qa'iyatlar . Bular bir-birine ogada tigiz baylangista.

Garezsizlikke eriskennen son xalkimizdin madeniy miyrpaslarina, urip-adet dasturlerine degen itibar kusheydi. Xemmemizge malim talim tarbiya isleride bulardan paydalaniu, ozinin unamli najiyjelerin bermekte. Xezirgi uakitta talim tarbiyanin daslepki buuini bolgan mektepke shekemgi tarbiya mekemelerinde jana bagdarlamalar, programmalar, milliy dasturler, okiu kollanbalarinin mazmuni xalkimizdin milliy ozgesheliklerin esapka algan jagdayda islep shigilgan. Jana auladtin ruuxiy dun`yasin bayitiuda xem de bekkemleude - bulardin tutkan a`hmiyeti orinli. Shanarak tarbiyasin albette mektep xem de jamiyetshilik penen tigiz baylanista alip bariliwi kerek.

Uliuma aytkanda ruwxiy qadiryatlardi ta`lim tarbiyalik islerinde kennen kollansak, balalardi keleshekke tarbiyalau islerinde ulken jetiskenliklerge erisiuimiz mumkin degen pikirge toktaliuimiz kerek.

O`zbekstan xem Karakalpakstan Respublikalarinin «Xalik talimi xakkinda» g`i kararlariinda korsetkenindey shanarak, jamiyet aldinda jas ospirimlerdi xer tarepleme rauajlangan insanlar etip tarbiyalau boyinsha minnetli bolip esaplanadi. Xakiykatinda da jamiyettin mekteptin balalar bakshalarinin shanaraktin en basli uaziypasin balalarga mamleketimizdin siyasati tiykarinda tarbiya beriu xem ilimiy tiykarda bilim aliuga mumkinshilikler tuudiriudan kauenderlik etiuden ibarat. Xezirgi kunde bilimlendiriu sistemasin putkil elimizdin aldinda turgan ogada ulli makset xer tarepleme rauajlangan jetik insanlardi tarbiyalau kamalga keltiriu bolip otir. Bul makset barlik mamleket kalegen jamiyet ushin ogada

axmiyetke iye. Sebebi ertengi kungi jamiyetti xereketke keltiriushi ogan basshilik etiushi insanlar bizlerdin ertengi kungi keleshegimiz jas auladlar. Sonliktan da Prezidentimiz I. Karimov aytkaninday «Keleshek jaslardin kolinda » degen pikirleri ogada duris aytilganligina bizler guua bolamiz. Sonliktan da xer kanday talim tarbiya shanaraktagi bolsin, mektepke shekemgi mekemelerde bolsin mektepte bolsin x.t.b. talim tarbiyalik orinlarinda bilimlerin alar eken bizler olardin jetik, akilli dana keleshegan boljay alatugin, xer tarepleme jetilisen jaslardi ta`rbiyalawimiz kerek. Ilaji bolganinsha mektepke shekemgi tarbiya mekemelerine balalarimizdi tartiuimiz kerek. Sebebi tarbiyanin daslepki buuini bolgan mektepke shekemgi tarbiya orinlarinda balalar oyunlar oynap, adamlar menen karim-katnasta bolip, oz bilimlerin toliktirip,sauat aship sozlik tilin bayitiu, fizikalik jaktan shinikkan, kullasi xer tarepleme rauajlangan jetik insanlar etip tarbiyalanadi. Sonliktan da xezirgi zaman tarbiyashilarinin aldina jas auladti tarbiyalau siyakli ulken maseleler koyilmakta.

II. 3. A`debiyat ha`m ko`rkem o`ner-shaxs ruwxilig`in qa`liplestiriw ha`m rawajlandiriwdin` a`hmiyetli qurali.

A`debiyat ha`m ko`rkem o`ner shig`armalari g`a`rezsiz respublikamiz puxaralari ruwxiy du`n`yasin bayitiw, olardi go`zzal na`rselerdin` barlig`inan xabardar qiliw siyaqli a`jayip qa`siyetlerge iye. Ruwxiy ideyasi joqari, ko`rkemligi ba`lent a`debiyat ha`m ko`rkem o`ner shig`armalari adamlar qa`lbine tezirek jol tawip, estetik talg`amina ku`shli ta`sir etip, turmisliq waqiya-ha`diyselerdi teren`lestiriwge ja`rdem etedi. Sonin` ushin a`debiyat ha`m ko`rkem o`ner shig`armalarinin` adamlardi joqari ruwxiy-a`dep-ikramliq ruwxta ta`rbiyalawdag`i ko`rkemlik qural xizmetin atqaratug`in qa`siyetlerinen imkani barinsha ken`irek paydalaniw u`lken a`hmiyetke iye.

Ruwxiy ta`rbiyada o`zbek, qaraqalpaq xalqinin` bay ruwxiy miyrasinan ken` paydalaniw-onin` ta`sirshen`ligi, na`tiyjeligin asiriwda a`hmiyetli usil bola aladi.

Jaslarimiz ruwxiy ta'rbiyasida Yusuf Xos Xojib, Axmad Yugnakiy, Xoja Axmet Yassawiy, Lutfiy, Alisher Nawayi, Abduraxman Ja'miy, A'jiniyaz, Berdaq, Mashrab, Mukimiy, Furkat, Abdulla Qodiriy, Sholpan, Usman Nasir kibi klassik shayir ha'm jaziwshilarimiz shig'armalarinan paydalaniwimiz, olardin` qa'lbini, ruwxiy du'n`yasin baytiwda og`ada a`hmiyetli. Olardin` bizge qaldirg`an bay ko`rkem-ruwxiy miyrasi o`zining` teren` filosofiyaliq mazmuni, a`dep-ikramliq jo`nelisi menen ajiralip turadi.

Klassikaliq iskusstvo shig'armalarinda hadalliq ha'm pa`klik, tuwriliq, birewdin` haqina qol salmasliq, qiyamet etpeslik, insandi su`yiwshilik, watandi su`yiwshilik, miynetti su`yiwshilik, diyanatlilik, imanlilik, hadal tabis penen ku`n ko`riw, ata-anani hu`rmet qiliw kibi insan ushin za`ru`r ruwxiy qa'siyetler joqari ko`rkemlik da`rejede bayan etilgen.

Ruwxiy ta'rbiyada Pirimqul Qadirov, Odil Yakubov, Said Ahmad, To'lepbergen Qayipbergenov, Wtkir Xoshimov, Tohir Malik kibi jaziwshilarimiz, Ibrayim Yusupov, Abdulla Oripov, Erkin Vaxidov, Oydin A`ojieva, Oman Matchon, Rauf Parfiy kibi shayirlarimizdin` shig'armalarinan ken` paydalaniw, ko`rkem do`retpelerdegi qaharmanlardin` minez-qulqi, a`dep-ikramlig`i, ruwxiy du'n`yasi haqqinda sa`wbet, a`n`gimelesiwler o`tkiziw u`lken na`tiyje beredi.

Ruwxiy ta'rbiyada adamlardin` an`i, ruwxiyatına ta'sir etiwde teatr ko`rkem o`nerinin` de roli, orni ha'm a`hmiyeti, ta'sir etiw shen`beri, imkaniyatları sheksiz. Ol bir qiri menen adamlar qa'lbine jariqliq alip kirse, ekinshi qiri menen insan qa'lbidegi nadanliq, ruwxisizliqqa qarsi gu`resedi.

Teatr ko`rkem o`neri basqa iskusstvo tu`rleri kibi obrazli-ko`rkem ta'biyatı menen insan qa'lbine emotsional ta'sir ko`rsetiw, onin` ruwxiy du'n`yasına teren` kirip bariw, sol arqali ruwxiy du'n`yani bayitiw qa'siyetine iye. G'a`rezsizlikti bekkemlew, adamlardi joqari ruwxiyliqqa ta'rbiyalawda teatr ko`rkem o`nerinin` a`ne usi qa'siyetlerinen o`nimli paydalaniw-zaman talabi. Tilekke qarsi geypara adamlardin`, solardin` ishinde jaslarimizdin` teatr, kino ko`rkem o`neri, yaki iskusstvonin` basqa tu`rlerine qizig`iwshilig`i onsha jeteri da`rejede emesligi kisini a`jeplendiredi. Teatr waqiyalardi, adamlardin` turmisin, alg`a umtiliwi, qizig`iwi, is

ha`reketlerin sa`wlelendiretug`in maydan. Ol bir waqittin` o`zinde ha`m so`z, ha`m muzika, ha`m qiymil-ha`reket arqali insan qa`lbine ta`sir etiw mu`mkinshiligi menen ajiralip turadi. Sonin` ushin teatr ha`m kino ko`rkem o`nerinin` bul qa`siyetlerinen ruwxiy ta`rbiyada paydalaniw u`lken na`tiyje beretug`inina gu`man joq.

Bunday shig`armalardin` adamlar qa`lbine kirip bariwinda televidenie imkaniyatlarinan paydalaniwg`a ayriqsha itibar beriw talap etiledi. Adamlar «Atalar so`zi-aqildin` ko`zi» kibi ko`rsetiwlerdi sabirsizliq penen ku`tkenindey, ruwxiy ko`terin`kilikke sharlaytug`in, ma`rtlik ha`m adamgershilikti, ruwxiy go`zzalliq ha`m a`dep-ikramliq, pa`klikti, ulliliq, go`zzalliq ha`m ruwxiy qa`diriyatlarimizdi na`siyatlawshi ko`rkemligi joqari a`debiyat ha`m iskusstvo shig`armalarina mu`ta`j. Sebebi olar ruwxiyatimizdi jetilistirip g`ana qoymastan, sonin` menen birge ba`rshe jaslarimizg`a ilim iyelewde, millet ha`m Watandi rawajlandiriwda pidayiliq ko`rsetiwde, zawiq ha`m ilham bag`ishlaytug`in qurallar bolip esaplanadi.

Balalar ruwxiyliq du`n`yasinin` o`zine ta`n o`zgesheliklerinin` biri u`lkenlerdi abiroyli tulg`a, u`lgi dep biliwleri, ma`sla`ha`t aliwlari, talqilawlari tiyis bolg`an waqitta ha`r qanday ja`rdemsdi aliwlarina isenimdi payda qiladi.

Hesh qanday na`rse balalarg`a u`lgi, o`rneq ku`shindey ta`sir qila almaydi. :lgi taliqlaw ushin tiykarg`i derek rolin oynaydi. Jeke ta`rbiya aliw sipatinda o`sip kiyatirg`an jas a`wladtin` sanasi ha`m minezine ta`sir ko`rsetiwshi u`lken jastag`i kisilerdin` is-ha`reketleri ha`m basqa da xizmetlerinin` jiyindisi. :lkenlerdin` u`lgi sipatinda ta`rbiyaliq ta`siri sonliqtanda za`ru`rli, olar balalar ha`m o`spirimlerden` eliklewi ushin janli obraz. Balar psixologiyasinin` o`zine ta`n o`zgesheliklerinin` biri ko`binese o`zi sezbege halda o`z aldina u`lgi alsa arziytug`in eliklewge ilayiq birde-bir jaqsi insan boliwdi ju`da` qa`leydi.

A'rapimizda qorshap turg`an ma`lim emes na`rse ha`m qubilislar ra`n`ba`-ren` a`lem menen tanisiwda bala u`lkenlerdin` ja`rdemine ta`biyiy za`ru`rlik sezedi. Jeterli da`rejede bilim ha`m ta`jiriybe joqlig`i sebepli olar u`lkenlerdin` qarim-qatnas ha`m qatti ha`reketlerine elikley baslaydi. Jaslari u`lkeyip bariwi menen u`lkenlerge eliklew ha`m o`zgerip ma`ni payda etedi.

Shan'araqliq ta'rbiyada atanin' roli u'lken. Shan'araqta er ha'mme waqit balalardin' turmis ortag'inin' ba'rqulla tayanishi bolip kelgen. Usi sebepli shan'araqtag'i ul ba'rha'ma atasina uqsawg'a umtilg'an. Onin' is-ha'reketine eliklegen. Xalqimizdin' dana ma'sla'ha'tlerinde ul bala ta'rbiyasinda atanin' roli ullilanip kelgen. Ata-ana u'lgisi balalar ushin ko'rgizbeli turmis sabag'i. Atanin' anag'a, anna miyneti ne, ja'miyetke, ja'miyet ag'zalarina bolg'an mu'na'sibeti bala qa'lbinde jaqsiliq yaki jamanliq maqul yaki maqul emes isler haqqindag'i da'slepki tu'siniklerdi payda etedi. Maqsetsiz ta'rbiya na'tiyjelerin esapqa almastan qiling'an ata-analar miyneti ba'ribir na'tiyjesizlik penen tamamlanadi. Awizeki so'zler menen emes, ba'lki sanali oylap qiling'an isler bala sanasi ha'm qa'lbine barip jetedi.

Bala a'lbette ko'pshilik waqtin shan'araq ortalig'inda o'tkeredi ha'm u'lkenlerdin' qiliqlari, o'zine ta'n o'zgesheliklerin an'satliq penen qabil qiladi. Bul qiliq ha'm is-ha'reketlerin o'z xizmetlerinde qaytalaydi. Soralg'an waqitta «a'kem sonday qiladi», «apam sonday degen» ha'm basqa degen juwaplardi esitiw mu'mkin. Shan'araq ortalig'i bul qandayda bir ayriqsha u'zip aling'an ta'rbiya qurali emes, al ata-analar ha'm u'lken jastag'i kisilerdin' ha'r ta'repleme alip barg'an ta'rbiyalıq jumis na'tiyjeleri, shan'araq ag'zalarinin' joqari a'dep-ikramlilıq mu'na'sibetlerinin' jiyindisi ha'm u'lkenlerdin' jaqsi ta'sir ko'rsetiw u'lgisi na'tiyjesi.

Balalarg'a ata-analardin' is-ha'reketleri g'ana emes, al awizeki tili, soraw-juwaplari da ta'sir qiladi. Ata-ana o'z ara ja'njellesip tursa, qon'silar menen shig'isa almasa da bir-birlerinen bolar-bolmas na'rselerdi talap qilsa bunday ta'rbiya jaqsi na'tiyje bermeydi. Kerisinshe, balalardin' ata-anag'a bolg'an isenimin jog'altadi. So'z qu'diretli ku'shke iye. "Jumsaq mehribanliq penen so'z sonday qu'diretli ku'sh onin' menen hesh qanday jaza ten'lese almaydi" delingen

Shan'araqtag'i tatiwliq o'z-ara hu'rmet, mehr muhabbat, kelisiwshilik siyalilar ata-analar menen balalar ortasında ruwxıyliq ortalıqtı qarar taptiriw, olardin' jetilisiwine jaqsi ta'sir ko'rsetedi.

O'z-ara kelisiw atanin' balalarg'a ha'm anag'a mehr-muhabbatı joqarı a'dep-ikramlılıq, insaniy mu'na'sibetleri u'lgisi bolip, olar bala qa'lbin jaqsi sezimler menen toltiradi. !tirapta orap turg'an ortalıqqa itibarliliq penen qarawg'a u'yreledi. Shan'araqlılıq ta'rbiya ata-analardin' o'z perzentlerine mehr-muhabbatta bolıwlarına ha'm balalardin' ata-anaların teren' su'yiwlerine tiykarlanlıg'i ushin ha'm ko'birek a'hmiyetke ha'm basqa ta'rbiyalardan pariqladi.

Ha'zirgi zaman pedagogikasi ata-analarg'a ha'm ba'rshe ta'rbiyashılarg'a xoshametlew yaki jazalaw formaların tan'lawda qabil qiling'an qarardin' qanshelli tuwrilig'in logikalıq oylap ko'riw, o'zine ta'n jol ekenligine isenim payda qiliw ha'm tek a'dep ikramlılıq jazalaw lazımlig'in ma'sla'ha't beredi.

Abroy qazaniw ju'da' quramalı ma'sele, bunin' ushin en' birinshi na'wbette tuwriliq, hadallıq bolıwi tiyis. Bala u'lkenlerdin' so'zleri, is-ha'reketleri, yag'niy berip atirg'an wa'de, ju'rekten qilip atirg'an qarim-qatnasları yaki doslarınan qatiy na'zer olarg'a isenimi tiyis. Ata-analarg'a tu'rli qiyli wa'deler beriwde ju'da' ha'm iqtiyaj bolıw usinis etiledi. Berilgen wa'de orinlanmay qalsa, oni tuwri ha'm da'liller menen tiykarlaw tiyis. Eger balag'a u'y jumisların orinlag'ani, jaqsi a'detlerin ko'rsetkeni, ata-analardin' tapsirmaların o'z waqtında orinlag'anlıg'i ha'm basqalar ushin dem aliw ku'ni kino yaki teatr'g'a alıp bariwda wa'de berilgen bolsa, har qanday qiyinshılıqlarg'a qaramastan wa'denin' u'stinen shig'iwı tiyis.

Keyingi jıllarda, mektep adminiyatratsiyası, oqitiwshılar, ta'rbiyashılar shan'araqlıq ta'rbiyag'a, ata-analardin' ta'rbiya haqqındag'i abroylarınin' asiwına, hu'rmetke sazawar ata-analardin' turmisliq jolları, shan'araqlıq ta'rbiyadag'i ta'jiriybelerin ken' jayıp, usı tiykarda balalarda shan'araq kadri ha'm matnishin joqarı ko'teriw qa'siyetlerin oyatiwda ba'rshe mu'mkinshiliklerinen o'nimli paydalanmaqtalar. Shan'araqlıq jaqsi da'stu'rlerdi orinlaw protsessinde u'lken jastag'i kisilerdin' u'lgisi jaslardı oylawg'a, pikirlewge, sotsial turmisin tu'siniwge ma'jbu'r etedi. Da'stu'rler ruwxıyliq faktorlar sipatında balag'a turmisinin' ol yaki bul tarawında qanday tutas ila'j qollaw, o'zinin' yaki basqalardin' minez mashqalasin bahalawg'a ja'rdem beredi. !lken a'wlad wa'killerinin' shan'araqta

bolıwları tek balalar jetilisiwine g'amxorlıq menen sheklenmey, ba'lki olardıń ta'rbiyasına ha'm ta'sir etedi. Bunday ja'rdem faktorları ishinde ata-analar ha'm u'lken jastag'i kisilerdin' shan'araq bekkemligi ha'm qarim-qarindaslıq sezimlerinin' tig'iz birligi tiykarg'i rol` oynaydı. Na'tiyjede shan'araqlıq ta'rbiyada balalarda qa'liplestiriw tiyis bolg'an uliwma jaqsi kamalat, xarakter, qatıyatlıq, izbe-izlik siyaqlı jaqsi sipatlar tek ata-analar ta'repinen emes, ba'lki u'lken a'wlad wa'killeri, qarindas-uriqları ta'repinen ha'm qadag'alanadı. Baqlawlar sonni ko'rsetedi, shan'araqtin' u'lken a'wlad wa'killeri menen birge yaki ayırıqsha, ajratılǵ'an halda jasawına qarap ta'rbiyalıq ta'sir da'rejeleri ha'm bir-birinen pariqlanadı. :lken a'wlad wakilleri qatnasiwindag'i shan'araqlarda balalarg'a ko'rsetiletuqin ta'rbiyalıq ta'sir ketpe-ket, bir pu'tinlikde sho'lkemlesedi. %z-ara mu'na'sebetler ha'm shan'araqtag'i ag'zalar ushin uliwma bir pu'tinlik tiykarında boladı.

Baqlawlar sonni ko'rsetedi, shan'araqtin' u'lken a'wlad wa'killeri menen birge yaki ayırıqsha, ajratılǵ'an halda jasawına qarap ta'rbiyalıq ta'sir da'rejeleri ha'm bir-birinen pariqlanadı. :lken a'wlat wa'killeri qatnasiwindag'i shan'araqlarda balalarg'a ko'rsetiletug'in ta'rbiyalıq ta'sir izbe-iz bir pu'tinlikte sho'lkemlestiriledi. %z-ara mu'na'sebetler ha'm shan'araqtag'i ag'zalar ushin uliwma bir pu'tinlik tiykarında boladı. :lken jastag'i kisilerdin' ta'jiriybesi ta'rbiya faktori rolin oynaydı. Olardıń ata-anası, baba ha'm maması, jaqın ha'm uzaq ag'ayınlarının' u'lgisi balalar ushin ta'rbiya quralı xızmetin o'teydı.

U'lken a'wlad wa'killeri bolmag'an, ajralg'an yaki ayırıqsha jasawshi shan'araqlarda balalarg'a ko'rsetiletug'in ta'rbiyalıq ta'sir jolları pariqlanadı. Birinshiden, ata yaki anası joqlıg'i, ekinshiden, baba ha'm maması joqlıg'i balalardin' ruwxıy jetilisiwine a'llette, ol yaki bul da'rejede jaman ta'sir ko'rsetedi.

Bul ma'sele ha'zirgi ku'nde za'ru'r a'hmiyetke iye bolmaqta. Ata-analardin' ba'rshe miynet xızmetleri balaları ko'z aldında payda boladı. Usi sebepli olar balaları ta'rbiyasına haqıyqiy hadal miynetleri arqalı ta'sir ko'rsetedi. Olardı qala shan'araqları ta'rbiyasınan tuwrıdan tuwrı ajratıp turatug'in u'stinlikleri ha'm

mine sonda. Nəala shan'araqlari ta'rbiyasinda bul ma'sele ko'birek ata-analardin', u'lken jastag'i kisilerdin' sa'wbeti ha'm gu'rrin'leri, sayaxat ha'm oqig'an ktiaplari tiykarinda a'melge asiriladi. Tuwri, ata-analar o'zlerinin' zavod ha'm favrikadag'i janli miynetleri haqqinda, qolg'a kiritken tabislari haqqinda qiziqli gu'rrin' qilip beriwleri mu'mkin. Ayriqsha, ata-analardin' balalarin o'zleri islep turg'an ja'ma'a'tleri turmisi menen tanistiriw maqsetinde zavod, favrikalarg'a uyimlastirg'an ekskursiyalari balalari qa'lbinde bir o'mir este saqlanip qaladi. Bunday jaqsi isbiltermenlik, jumis formalarinin' ken'eyip, en' jayiwi ata-analar ha'm balalar miynetinin' birgelesiwine alip keledi.

Ta'rbiya protsessinde ata-analar ha'm oqitiwshilardin' balalardi sotsial paydali jumislarg'a tartiw barasindag'i juwapkershiligi ju'da' za'ru'r. Biraq, az bolsa da sonday ata-analar ha'm bar, olar balalarinin' mektepte metallom jiynaw, gu'l ha'm Terek na'lleri o'tkeriwlerin xoshametleydi, quwatlamaydi. Olardin' pikirinshe, bunday «mayda» jumislar balalarinin' shan'araqtag'i, maydanshadag'i, jeke jumislarina kesent berer eken. Ayrim ata-analar balalarina ka'sipler haqqinda natuwri tu'sinik beredi. Olardin' pikirinshe ka'sipler ishinde maqullari, sonin' menen birge, shan'araqlari atina mass kelmeytug'in ka'sipler barlig'in aytadi. Balalari ta'repinen ata-analarinin' bilim, abroylarina mass kelmeytug'in ka'siptin' tan'laniwi olardin' maqtanishina, izzet-na'psine tiyedi ha'm basqa.

Balani tek ol menen so'yleskende, na'siyxat qilg'anda yaki bir na'rse buyirg'anda g'ana ta'rbiyalayman, dep oylayman. Siz Balani turmisimizdin' ha'r bir waqtinda, ha'tteki o'zin'iz u'yde joqlig'in'izda ha'm ta'rbiyalaysiz. Sizin' qanday kiyiniwin'iz, basqalar menen ha'm basqalar haqqinda qanday so'ylesiwin'iz, quwaniwin'iz yaki ta'shwishleniwin'iz, dos ha'm dushpannin' menen qanday qarim-qatnas qiliwin'iz, ku'liwin'iz, gazeta oqiwin'iz bular ha'mmesi bala ushin u'lken a'hmiyetke iye. So'zin'izdin' dawisi sa'l o'zgerse ha'm, bala buni tez payqap aladi yaki sezedi, bala pikirin'izdeg'i ha'mme o'zgerislerin ha'r qiyli jollari menen bilip aladi, biraq o'zin'iz bunnan xabarsiz bolasiz. Eger siz u'yde qopalliq yaki maqtanshaqliq qilsan'iz yaki ishsen'iz , onnan ha'm jamani anani xaqaratlaw-siz balalarin'izg'a u'lken ziyan jetkerge bolasiz,

olarg'a jaman ta'rbiya bergan bolasiz ha'm sizin' bul qolaysiz qiliqlarin'iz na'tiyjesi ju'da' jaman boladi.

Joqari aytip o'tilgende, turmista ko'plep u'lgili ha'm abroyli ata-analarimiz ko'p. Eger ata-ana hadal miynet penen shug'illansa, bala olardi hu'rmet qiliwg'a ma'jbu'r. Ba'zen, jumista ju'da' jaqsi qa'nige bolg'an ata-analar balalarina u'lg'i bola almaydi.

Ta'rbiyaliq jumislardi a'melge asitirwda ha'm jaslarimiz an'ina milliy g'a'rezsizlik ideyasini sin'iriwde respublika ruwxiliq ha'm ag'artiwhiliq ken'esinin' alip barip atirg'an a'meliy islerin de ayriqsha aytip o'tiw lazim. Onin' Qaraqalpaqstan respublikasindag'i, walayatlardag'i ha'm Tashkent qalasindag'i bo'limlerinde na'tiyjeli isler a'melge asirilmaqta. Solardan student-jaslar menen respublikamizdin' ko'zge ko'ringen a'debiyat ha'm ko'rkem-o'ner g'ayratkerlerinin' ushirasirlarin sho'lkemlestiriw, belgili alimlardin' qatnasirwinda tu'rli ilimiy-a'meliy konferentsiyalar sho'lkemlestiriw kibi og'ada a'hmiyetli islerdi a'melge asiriw jolg'a qoyilmaqta. A'sirese, bul ken'es ta'repinen ruwxiliq, ta'rbiya ha'm ta'lim ma'selelerine bag'ishlang'an ilimiy, ilimiy-ko'pshilik miynetlerdin' basip shig'arilip, olardin' jaslar ortasinda ken' tu'rde na'siyatlanip atirg'anin ayriqsha aytip o'tiw kerek. Bul ken'es o'z xizmeti menen ma'mleketimizde ta'rbiya salasinda alip barilip atirg'an uliwmalik iske o'z u'leslerin qosip kelmekte.

Wliwma, ruwxiy ta'rbiya bu'gingi ku'nnin' en' aktual ma'selesini. Bul iske jurtimizdin' barliq ziyalilari-oqitiwhilar, jurnalistler, jazirshilar, vrachlar, artistler, ba'rshe basshilar birdey juwapker. Ma'mleketimizde ta'rbiyani ha'zirgi zaman talaplari da'rejesinde alip bariwda qolda bar barliq imkaniyatlar ha'm qurallardan na'tiyjeli paydalang'animizda g'ana ruwxiyati joqari jaslardi ta'rbiyalawg'a erisiw mu'mkin.

II.4. Shaxs ruwxliyig`in qa`liplestiriwdin` basqa da usil ha`m quralliri.

Shaxs ruwxliyig`in rawajlandiriwdin` usillari ha`m qurallari og`ada ko`p. Solardan biri perzenttin` ata-anag`a ha`m ata-ananin` perzentke bolg`an mu`na`sibet ma`seleleri esaplanadi.

O`zbek, qaraqalpaq xaliqlarinin` a`yemgi da`wirlerden baslap, bu`gingi ku`nge shekem dawam etip kiyatirg`an, o`z a`hmiyetin hesh qashan joyitpaytug`in a`jayip qa`diriyatlarinin` biri-perzentler ta`repinen ata-ananin` joqari da`rejede qa`sterleniwi, hu`rmet-izzetinin` ornina qoyiliwi. Perzent ushin du`n`yada ata-anadan ko`re mehriban, a`ziz ha`m qa`dirdan na`rse joq. Ata-ana perzentlerinin` su`yenishi, ten`i-tayi joq baylig`i.

XX a`sirdin` baslarinda belgili rus shig`isti izertlewshi alimi Oldenburg: Evropanin` ruwxiyliq tarawinda usi ku`nge shekem qolg`a kirgizgen jetiskenlikleri o`tmishte Shig`is ruwxiyliq`i ko`terilgen kamalat shoqqilarina salistirg`anda go`dek balanin` «gu`birlisi» da`rejesinde degen edi.<sup>1[a`]</sup> Bul pikir menen esaplas pawg`a bolmaydi.

Shaxs ruwxliyig`in qa`liplestiriw ha`m qarar taptiriwda so`z ideyaliq ta`sir qurali sipatinda ju`zege keledi. «Jaqsı so`z-qilishtan da o`tkir» degen ga`p bar xaliqta. A`aqiyqattan da o`z ornında isletilgen so`zler, jarqin ha`m haq kewilden aytilg`an ga`ptin` orni basqa, ma`nili pikir mudami adamlardin` minez-qulqina, ruwxiyatına unamli ta`sir etedi. Al pikir, tin`lawshinin` talap-iqtiyajına, arziw-u`mitleri ha`m ma`plerine baylanisli bayan etilse g`ana ta`sirshen` ha`m isenimli boladi.

Ruwxiy-ag`artiwshiliq ta`rbiyani alip bariwda belgili ruwxiy ko`z qaraslar dizimin birden, bir waqittin` o`zinde a`melge asiriwg`a umtilmasliq kerek. Bunday is jaqsı na`tiyje bermewi mu`mkin. Sonin` ushin tin`lawshig`a bo`lek-bo`lek, pikirler a`piwayi tu`rde bayanlansa, ol ma`selenin` ma`nisi tez an`lap alinadi, aytilip atirg`an pikir tin`lawshi qa`lbinen da`rhal orin aladi. Ma`selen, shaxs ruwxliyig`in qa`liplestiriwde milliy qa`diriyatlarimizdin` orni haqqında aytar ekenbiz, olardin` barlig`in bir bastan, birme-bir ga`p etiw sha`rt emes, yag`niy, ana mehir-

muhabbatinin` u`lken ku`sh ekenligin, bug`an baylanisli da`stu`rlerdin` bar ekenligin an`law ushin, a`piwayi ana ha`yiwinin` ta`sirshen`ligin ug`iniw, adamnin` qa`lbinde ku`shli, ta`kirarlanbas keshirmelerdi oyatiwi mu`mkin.

O`zin-o`zi basqariwdin` milliy modeli bolg`an ma`ha`llemizdin` burinnan kiyatirg`an da`stu`rleri, u`rip-a`detleri u`lken ruwxiy ta`rbiya waziypasin bejeredi. Kekselerdin` pa`ndiw-na`siyatlari, jasi u`lkenlerdin` shaxsiy ibratlari, ja`ma`a`ttin` tatiwlig`i arqali, adamlardin` an`ina jaqsiliq ideyalari sin`ip baradi.

Ma`halle en` da`slep sap ja`miyetlik, ruwxiy, a`dep-ikramliq ma`kan esaplanadi. Ku`shli ta`sirge iye bolg`an ja`miyetshilik pikir ma`ha`lle xalqin ko`p yaki azlig`ina, ha`meldar yaki a`piwayi jumisshi, o`nerment, bay yaki jarli boliwina qaramastan, olardin` minez-qulqi, o`z-ara qatnasiqlarin, a`dalat ha`m ruwxiy o`lshemler tiykarinda ta`rtipke salip turadi. Sol ma`niste ma`ha`lle, Prezidentimiz Islam Karimov tastiqlag`aninday, haqiqiy demokratiyani u`yretiwshi oqiw ma`kani esaplanadi.

Ma`ha`llede ken` ja`miyetlik ortasında ideyaliq-ideologiyaliq, ruwxiy-ag`artiwshiliq islerin na`tiyjeli jolg`a qoyiw ushin u`lken imkaniyatlar bar. Ayriqsha, ha`rbir adam qa`lbinde milliy qa`diriyatlar, mehir-miyriwbet, tatiwliq, insaniylik, el-jurt abiroyi ushin gu`res, o`z-ara ja`rdem kibi pa`ziyetlerdin` kamal tabiwinda ma`ha`llenin` orni o`z aldina.

Shaxs ruwxiyliq`in qa`liplestiriwde ta`lim-ta`rbiya mekemelerinin` orni ju`da` u`lken. Mektepler, litsey, ka`sip-o`ner kolledjleri, joqari oqiw orinlari ruwxiy ta`rbiyanin` tiykarg`i oshaqlari esaplanadi. Olardin` barlig`inda a`melge asirilatug`in ruwxiy ta`rbiya protsessinde, ba`rshe oqiw qollanbalar ha`m oqiqliqlar, qosimsha a`debiyatlarda, o`tkiziletug`in ila`jlarda to`mendegi ruwxiy-ag`artiwshiliq usillar u`stin a`hmiyetke iye boliwi maqsetke muwapiq:

«Ruwxiyliqtin` negizgi ha`m ma`nisi, mazmunin belgileytug`in tiykarg`i o`zgeshelikler birinshi gezekte insannin` ruwxiy pa`kleniwi ha`m qa`lbinen o`siwi haqqinda aytar ekenbiz bul ma`selege ayriqsha itibar beriwimiz lazim».

«Iyman-degenimiz isenbeklik kewil menen, iqrar qalmaqliq til menen delingen islam dininde. Iyman bul isenim».

Haqiqatinda da hesh na`rsege isenbeytug`in, boysing`isi kelmeytug`in, tek o`zinin` isin duris esaplap, o`jetlik, menmenlik ko`rsetetug`in adam iymansiz sanaladi.

Kerisinshe iymanli adam qanaatshil, bilimli, a`dep-ikramli, kemtar, iseniwshi, Quday bar men onin` bendesimen dep ha`mme na`rseni jeti o`lshep bir kesiwshi, hadal, pa`k, miyrim-sha`ppa`tli, wapadar insan sanaladi. Ha`r bir insan oy juwirta otirip, o`z o`mirinin` ma`nis-mazmuni haqqinda bir ku`n bolmasa, bir ku`n oylawi ta`big`iy.

Sebebi insan du`n`yadag`i tiri janzatlardin` en` joqari sanalisi bolip, o`zinin` jasawdag`i maqsetin, keleshekte islew kerek niyetlerin, a`rmanlarin, ja`miyette o`zinin` ornin ha`m usi maqsetlerine jetiw ushin gu`resip jasaydi.

Bul joldi ha`r kim ha`r tu`rli tan`lap o`zinshe sheshim qabil etedi. Iymanli, ruwxiy jetik insan qoldan kelgenshe man`lay teri, miyneti menen shan`araqtan alg`an hadal ta`rbiyasina su`yengen, insaniylik paziyletlerine boysing`an halda qa`legen jerde juwapkershilikti sezetug`in hu`jdani taza pa`k adamlar sanaladi ha`m ol tuwri jol menen maqsetlerine erisiwge ha`reket etedi.

«Iyman-insan ruwxiylik`inin`, a`dep-ikramlik`inin` oq tamiri, fundamentalizm negizidur. Iymannan ajiralg`an insannin` aqili qanshelli o`tkir, ku`shli bolmasin ha`m sol arqali o`zin qanshelli maqtanish etpesin, ol insanlar qatarina hesh qashan kirgizilmegen.

Qurani Karimde` Iymanli adam-juwas, mo`min, rasgo`y, sabir taqatli boladi, ha`mme waqit Allani oylaydi ha`m «Laylaha ilalalax, Muxammedi rasulalah»-dep moyinlaydi.

Ruwxiy pa`s iymansiz sanalatug`in insanlar bolsa Alladan hesh waqit qoriqqaydi, qoriqqag`anda ha`m do`geregindegi jasap atirg`an adamlardan da uyalamaydi.

«Iymansiz degen-isenimsiz degendi bildirip, ol bizin` xalqimizda ju`da` jaman so`z. Shininda da hesh na`rsege isenbeytug`in yag`niy siyinbaytug`in, hesh bir sharapatliqti, hasilliqti moyinlamaytug`in adam qa`wipli adam»

«Prezidentimiz I.Karimov «Men iymani ku`shli adam degende hu`jdanli, hadal menen haramnin` parqina baratug`in, birewdin` haqina ziyan qilmaytug`in, birewge nahaq azar bermeytug`in insanlardi ko`z aldima keltiremen» degen edi.

Turmistin`, ja`miyettin` do`retiwshisi bolg`an adam qoldan kelgeninshe iymanli ruwxinda ta`rbiyalanip men ha`mme waqit jen`iske erisemen dep keleshekke bekkem qa`dem taslaw kerek.

Prezidentimizdin` «Jaslarimiz bizlerden de sawatli, bizlerdende baxitli boliwi kerek» degen so`zin uran etip alip, waqitsha qiyinshiliqlardan qoriqqay, xaliq ushin el ushin xizmet etiw ha`r adamnin` waziypasi dep tu`siniwimiz kerek.

Iyman ju`zli ha`r bir insang`a ta`n pa`ziyet isenim, diyanat, a`dalat, miyrim-sha`pa`a`t, pa`klik, hadalliq ha`m wapadarliq sanaladi.

«Iyman ju`zli degende qayir sahawatli, tuwri so`zli, miyrimli adamdi aytadi».

Adam o`mir boyi kim boliwinan qaramastan do`gereginde jasap atirg`an adamlar menen qatnasta boladi. Turmis insandi ta`rbiyalawdi ha`m is ha`reketlerinde belgili bir o`lshemdi, ruwxiy qatnasti talap etedi. Iyman ju`zli insandi ta`rbiyalaw shan`araqtan baslanadi.

«Eger bir adam jaslig`inda na`psi buzilip, ta`rbiyasiz, a`dep-ikramsiz bolip o`stime, allaxuakbar, bunday adamlardan jaqsiliq ku`tiw, jerde turip juldizlarg`a qol soziw siyaqli» degen edi Abdulla Avloniy.

Isenim mazmuni og`ada ken` tu`sinik. Haqiyqattanda isenim tuyg`isi insan o`mirinin` ma`nis-mazmuni.

Adam qandayda bir na`rsege isener eken, og`an kewil menen iqrar boladi, keleshekke u`lken isenimler u`mitler menen qaraydi.

Prezidentimiz I.Karimovtin` aytqaninday «Jaqsı adam ha`r ku`ni isenimin almastirmaydi. Isenim ha`m iyman bir libas emes, bu`gin bunisin sheship, erten` jan`asin kiyetug`in».

Isenim joq jerde alg`a ilgerlewde, rawajlaniwda bolmaydi. Isenim bar jerde bekkem shan`araq, bekkem bilim, bir-birewge degen izzet hu`rmet, siylasiq, mehir-aqibet boladi.

G`a`rezsiz ma`mleketimizdin` o`nip-o`siwine, ulli keleshekke degen isenim menen jasap ha`r birimiz o`z u`lesimizdi qosiw Ana Watan aldindag`i basli waziypamiz.

Sebebi Prezidentimiz I.Karimov «Menin` en` u`lken isenim ha`m u`mitim bu`gin zamanago`y ta`rbiya ha`m bilim alip atirg`an, endi g`ana ku`shke kirip atirg`an jaslarimiz, perzentlerimizdur» dep u`mitler menen o`z pikirin bildirgen. Isenim adamg`a ruwxiy ku`sh jiger bag`ishlaytug`in so`zsiz.

Diyanat a`dep-ikramliliq tu`sinigi menen baylanisli. Sebebi a`dep-ikramli adamdi diyanatli adam dep tu`sinemiz. Aqilliq adamnin` ishki du`n`yasi sabir taqatliliq bul tu`siniktin` mazmunina kiredi. Eger adamzat bul du`n`yada ruxiy pa`k bolip diyanati ku`shli, iymani pu`tin hu`jdani pa`k bolip jasamas eken, insan o`mirinin` qanday ma`nisi qaladi.

Diyanatli adam jaqsi islerge qol uradi adamlarg`a ja`rdem etip o`z islerinen qanaatlanadi. Jaqsi, tuwri haq joldan ju`rgen adam diyanatinin` azaplaniwina jol qoymaydi, sebebi og`an ondag`i uyat, arnamis jol bermese kerek. Adamnin` diyanatli boliwinda onin` ishki ruwxiyati u`lken orin tutadi, sebebi bunday insanlar a`dalatsizliqlarg`a shiday almaydi.

Diyanattin` a`hmiyetin Qabusnamada bilay keltiredi` Ha`reket qilin`, abat bolasizlar ha`m azg`a qanaat qilin`, da`wletli bolasiz, kishpeyil bolin` dostin`iz ko`p boladi.

Diyanattin` bir belgisi ar-uyat. «Insanda bolatug`in kelbet ha`m go`zzalliq barliq waqit ar menen hu`jdan arqali jarasiqli. Uyatsiz bet jansiz dene siyaqlidur» (Abu Ali Ibn Sina).

Uyaliw bul a`deplilik. «Adam do`geregindegilerden uyaliw kerek, birinshi na`wbette o`zinen uyaliw kerek» (Lev Tolstoy). A`dep-ikramliliq da`stu`rlerine az itibar beriletug`in shan`araqta, ja`miyette ar-namis, uyat, diyanatliliq ha`m basqada sol siyaqli insaniy pa`ziyletlerge daq tu`siretug`in kewilsizlik ju`zege keliwi ha`m ha`wij aliwi, adamlar arasinan hu`rmet, mehir aqibet ko`teriliwi, insan o`miri a`ste aqirin unamli joldan burilip ketiwi mu`mkin. Ha`r bir insan qanday isti baslamasin ol o`zindegi ar namis, uyatina qulaq salip jaqsi islerdi islewge umtiliwi kerek.

Uyatli adam ha`mme waqit o`zinin` abroyin oylaydi, qudaydan, xaliqtan, doslarinan uyaladi.

Adam o`mir boyi miynet etip o`zine abiroy arttiradi, sebebi abiroy keyin sol adam ushin xizmet etedi. Sonin` ushinda xalqimiz «A`zzeti abiray abiraydan ayirmag`ay bir Quday» dep tilenedi.

A`dalat-insandi ulli ma`rtebelerge qaray jeteklewshi, jaqsiliqqa qaray umtildiriwdi qa`siyeti bolip esaplanadi.

Insannin` a`dalatlilig`i onin` islegen isinde xizmetinde, adamlar arasindag`i mu`na`sibetinde ko`rinedi.

A`zelden ata-babamiz xalqimiz a`dep-ikramliqtin` a`dalatli qa`siyetin o`zlerenin` ruwxiy turmisina sin`dirip a`dalatli turmis keshiriwge uring`an, sebebi a`dalatliliq adamzattin` artiqmashlig`in ko`rsetetug`in en` ulli paziylet.

«A`dalatliliq tu`sinigi musulmanlardin` barliq urpaqlarinin` oy-pikirine, onin` du`n`yag`a ko`z-qarasina, a`dalatliliq o`lshemine kirip, qanina sin`ip ketken a`deplik tu`sinik»^a.

Qurani Ka`rim mo`min musulmanlardi a`dalatliliqqa shaqiradi, Muxammed payg`ambarimiz minaday degen` «A`dalatliq Allannin` jerdegi ta`rezisi, ha`r kim a`dalati bolsa, onda ol ta`rezi oni beyishke baslaydi. Kim a`dalatliliqtan alislasa, onda ol dozaqqa tu`sedi».

Muxammed Payg`ambar «Alla aspandi ku`n menen, ay menen, juldizlar menen bezedi. Al jerdi ol bilimpazlar menen, jawin menen ha`m a`dalatli ha`kimiyat penen bezedi» degenler. Demek jetik insanlar tuwriliqqa, haqiyqatliqqa jeteklewshi a`dil joldi tan`lap, xalqimizdin` haq-huqiqlarin ken` ta`miynleniwine u`lesimizdi qosip, danishpanlarimizdin` to`mendegi so`zlerin ha`mme waqit este saqlawimiz kerek.

Prezidentimiz I.Karimov «Biz a`ytewir demokratik ma`mleket emes, ba`lki a`dalatparvar demokratik ma`mleket quriwg`a umtilip atirmiz. A`dalatqa xalqimiz ruwxiy du`n`yasina ta`n en` a`hmiyetli qa`siyet. A`dalatpa`rwarliq ideyasi bu`gin ekonomikalik ha`m sotsialliq mu`na`sibetler sistemasina sin`ip ketiwi, sotsialliq

ko`meklesiw mexaniziminde o`z ko`rinishin tabiwi kerek»<sup>a</sup> degen ma`seleni a`hmiyetli waziypa qilip qoydi.

Bilimli, sanali, ma`mleketimizdin` tiregi bolg`an insanlarimiz, jaslarimiz xalqimizdin` tinish, paraxat, a`dalatli jasawina ken` mu`mkinshilik jaratip birew ha`m a`dalat su`yiwshi ka`mil insandi ta`rbiyalaw bu`gingi ku`nnin` basli waziypasi dep bilemiz.

Miyrim-sha`pa`a`t-bul adamlar arasindag`i qarim-qatnasta ko`rinetug`in joqari ruwxiliq belgisi.

Miyrim-sha`pa`a`t tu`sinigi og`ada ken` tu`sinik. Ata-ananin` perzentke muhabbati, perzentlerdin` ata-analarg`a izzeti, basshinin` puxaralarg`a g`amxorlig`i, miyrim shapaattin` ko`rinishleri ekenligi belgili.

«Miyrim-shapaat a`dette jetim-jesir, qarawsiz qalg`an kekseler, g`a`riplerge, mayip adamlarg`a materialliq ha`m ruwxiy ja`rdem ko`rsetiw tuyg`isi»^a desek boladi.

Sonin` menen qatar miyrim-sha`pa`a`tli adamlar bir-birine bawirman, qol jetse ja`rdem beriwshi, barina qanaatshil, bo`lisip jewshi, ha`mmenin` ma`pin oylawshi, tuwisqanshil, jaqsiliq keltiriwshi paziyletlerge bay boladi.

Ha`r bir insan qolinan kelgenshe qiynalip atirg`an adamlarg`a materialliq ruwxiy ja`rdem ko`rsetip, o`zinin` bawirmanlig`in, mehir-shapaatin bildirse, ol adamg`a Alla talanin` o`zi qaytaradi. Jetim-jesirlerge ja`rdemge mu`ta`j insanlarga g`amxorliq etiw ha`zir ma`mleket siyasati da`rejesine ko`terilgen. Ol ruwxiy ka`mil insannin` ag`la paziyleti sipatinda shig`is xaliqlarinda miyrim-sha`pa`a`tlik joqari bahalanadi. Miyrim-sha`pa`a`t jas a`wladtin` o`mirinin` mazmunin` qurawi kerek.

Uapadarliq-bul ana Watang`a, elge, tuwg`an-tuwisqang`a, o`z su`ygen yarina, yag`niy xojalig`ina jaqsiliqti, miynetin` ziynetin biliw sanaladi.

Ana Watan. Ol seni o`z qushag`inda baqti, ana ta`biyattan na`pes alip jasap atirsan`, suwinan iship, jerinen nan jep otirsan`, demek seni Ana Watan bag`ip atir, og`an wapadar boliw perzentlik waziypamiz.

Wapadarliq a`lbette iymanni adamnin` belgilerinen esaplanadi, sebebi wapasis adam iymannin`, uyattin` ne ekenin bilmeydi, ha`tteki tu`singisi de kelmey qa`legen isin islep ha`mme waqit unamsiz ta`sir o`tkizip ju`redi.

Alisher Nawayi «Muhbub-ul Qulub» shig`armasinda` «Wapasizda ar joq, arsizda wapa joq, eger kimde bul eki sipat bolmasa onda adamgershilikte joq»-dep ju`da` bahali pikir aytqan.

Haqiqatindada wapadarliq insan bezegi, ruwxiy ku`sh jigeri sanaladi.

Bu`gingi ku`nimizde g`a`rezsiz demokratiyalik ja`miyet quriwdin` bazar ekonomikasina o`tiwge ayriqsha itibar qaratilmaqta.

«Du`n`yada o`zbek modeli sipatinda ta`n aling`an rawajlaniw modeli islep shig`ildi. Bul modeldin` tiykarg`i printsipleri yag`niy ekonomikanin` siyasattan u`stin ekenligi, ma`mlekettin` bas reformator boliwi, nizamnin` u`stinligi, ku`shli ja`miyetlik siyasat reformalardi ju`rgiziw tiykarinda basqishpa-basqish evolyutsiyalik jol menen a`melge asiriw printsipleri»^a bolip tabiladi.

Ha`r bir demokratiyalik ma`mlekettin` rawajlaniwinda ekonomikanin` orni u`lken a`hmiyetke iye.

«Demokratiya bizin` ja`miyetimizge kerekli za`ru`riy printsip, elimizdegı demokratiya ha`m g`a`rezsizlik o`z-ara tikkeley baylanista. Sebebi, milliy g`a`rezsizlik bolmasa, erkinlikte, erkin rawajlaniwda bolmaydi. Demek, bizin` ja`miyetimizdin` aldina en` a`hmiyetli eki waziypa qoyilg`an. Birinshi g`a`rezsizlikti bekkemlew ha`m xalqimizdin` ruwxiyliq`in tiklew ma`selesi. Bul milliy g`a`rezsizlik ideyasinin` maqset ha`m waziypasi. Ekinshisi bazar ekonomikasina tiykarlang`an huqiqiy demokratiyalik ja`miyet quriw. Bul ma`mlekettin` waziypasi demokratiyanin` talabi»^g

Bazar ekonomikasi ha`r qanday pa`rman, ha`r qanday qararlar menen a`melge aspaydi. Bul uzaq waqit dawam etetug`in tariyxiy protsess. Sebebi, bazar insandi o`zin-o`zi qa`dirlewge, so`ylew ma`deniyatina, o`zgelerdin` miynetin qa`dirlewge, basqalar menen qirim-qatnas jasawg`a u`yretedi.

«Bazar qatnasiqlarina o`tiw da`wirinde ja`miyet ag`zalarinin` o`z bilim ha`m talantin ko`rsetiw ushin alg`a birinshi gezekte ten` imkaniyatlar ha`m erkin ortalıqtı, ha`m nızamli, ha`m a`meliy sha`rt-sharayatlardı jaratıp beriw za`ru`r»^q.

Bazar qatnasiqları duris jolg`a qoyılsa rawajlandırılsa, a`wladlarımızdin` bazar qatnasiqları boyınsha erisken ta`jriybelerinen maydalanıp ha`zirgi zamanago`y nızamshılıq tiykarında qa`liplestirilse ma`mleket g`a`ziynesi bayıp, xalıq parawanlıg`ı ja`nede jaqsılanıp baradı.

Bazar qatnasiqlarında a`sirese hadallıq ha`m pa`klik u`lken rol` oynaydı. Sebebi, insan jasaw ushin o`mir boyı tinimsiz gu`reste boladı, miynet qıladı ha`m sol miynetinin` na`tiyjesinen nesiybesin tawıp tirishilik etedi. Insannin` o`z miynetinin` na`tiyjesinen tawıp tutqanın, jep ishkeni ata-babalarımızdin` tili menen aytqanda halal dep aytiladı.

Hadal-bul arabsha so`z bolıp musulmanlar ushin ruxsat etilgen ha`r qiyli ha`reketler sawap isler, miynetinin` arqasında tabılğ`an g`a`rejetler sanaladı.

Ha`mmemizge ma`lim, ullı ata-babalarımızda ku`ndelikli turmisimizda hadallıq, pa`klikke ayırıqsha itibar qaratqan.

Ullı babamız Al-Farabiy hadallıq haqqında bilay deydi` «Adam o`z hu`jdani aldında hadal, haqıyqatshil boliwi o`zine-o`zi qa`sterli boliwinan ju`ris-turisi u`lgili boliwinan g`ana turadı».

Bazardag`ı adamlar arasında da o`z-ara qatnasiqlar hadal ha`m haram ha`reketleri arqalı ko`zge taslanadı. Solardan xalıqqa ju`zeki xızmet ko`rsetiwde yamasa sipatsız o`nimlerdi aldap satıwshılıq, mallardı qariydarlag`a satıwda onin` kemshiligin atpaw, ta`reziden birewdin` haqın jew siyaqlı unamsız jag`daylardı ko`rsetiwimiz mu`mkin.

Keyingi waqıtlarda geyparalardı jen`il jol tabiw ushin talaplanatug`ın, o`z ar-namisin hadallıqtı bilg`ap atırğ`anlar payda bolıp qaldı. Olar ha`r g`iyli ishimliklerdi ximiyalıq da`riler menen bayıtıp, qoldan ha`r qiyli ziyanlı o`nimlerdi islep ko`birek o`nim aliw ha`m ko`birek payda aliw jolina o`tken. Na`tiyjede ko`plegen adamlar keselikke shalinbaqta. Demek, bul jol menen tabılğ`an payda hadallıqqa kirmeydi.

Hadal menen haramdi pariqlag`an, og`an a`mel etip, o`z nesiyesinen hadallap jegen adam g`ana pa`k insan bolip, el ishinde hu`rmet itibarg`a iye boladi. Bunday adamlardan o`rnek alsa arziydi.

Hadalliq penen pa`klikti pariqlawdi balaliqtan u`yreniw kerek. Sebebi erten` ol bala-shag`ali bolg`annan son`, perzentlerin hadal miyneti menen ta`miynlewge a`detlenedi.

Hadal menen pa`klikke ju`retug`in ha`m oni maqset qilatug`in adam hesh qashan soramastan ruxsat almastan birewdin` zatina, ko`z alarttirmaydi awqatina qol uzaytpaydi.

Demek, ma`mleketimizdin` rawajlaniwinda aldina qoyg`an maqsetleri, waziypalari ha`m bazar qatnasiqlarin jolg`a qoyiw ushin ja`miyetimizde ha`r ta`repleme ka`mil, hadal ha`m pa`k insanlardi ta`rbiyalaw ha`r birimizdin` basli maqsetimiz boliwi kerek.

JUWMAQLAW

G`a`rezsizlikke erisip, manaviyat ha`m ma`ripet ma`selelerine birinshi da`rejeli a`hmiyet beriwimiz, g`a`rezsizlikti bekkemlew waziypalari, ta`rbiya tarawinda salamat a`wlad, ruwxiy ba`rkamal insan, ka`mil insan siyaqli tu`siniklerdi u`yreniwge, olardin` moxiyatin o`lshep beriwge itibar qaratiwg`a a`hmiyet beredi. Joqarida atap o`tkenimizdey olar moxiyati birdey tu`sinikler. Insandi tuwriliqqa, hadalliqqa, pa`klikke, watanpa`rwarliq ha`m xaliq su`yerlikke jollaw bul tu`siniklerdin` moxiyati ha`m mazmunin quraydi. A`a`zirgi ku`nde bul ma`selelerge birinshi da`rejeli dep qarawimizdin` sebebi - iymani, itiqadi ha`m ahloqiy paziyletleri, ma`naviyati ku`shli, watan su`ygiligi tuyg`isi qa`lbinde shuqir tamir atqan, ma`naviy ba`rkamal puqaralarg`a iye ma`mleket g`ana g`a`rezsiz ha`m ba`rqarar rawajlana aladi. Ulli keleshek manaviy ba`rkamal insanlarga su`yengende g`ana jaratiladi, qa`d ko`teredi. Basqasha qilip aytqanda, manaviy ba`rkamal insanlar g`ana ulli keleshekti jarata aladi. Bul ma`selede prezidentimizdin` to`mendegi sabag`i izretli: «Aiz salamat a`wlad ta`rbiyalaw, oni kamalg`a keltiriwimiz kerek. Salamat kisi degende dek dene salamatlig`i emes, al sharqana adap-axlaq, xaliqliq ideyalar ruwxinda kamal tapqan insandi tu`sinemiz». Bul pikirlerden ko`rinip turg`aninday, sharqana a`dep-ikramliliq, jaqsi ideyalardi sanasina sin`dirip alg`an kisi joqari manaviyatli, yag`niy ruwxiy ba`rkamal, ka`mil insan esaplanadi

Shaxs ruwxiyati, onin` du`n`ya qarasi, isenimine ko`nlikpeler tiykarinan shan`araqta ju`zege keledi. Usi ma`niste shan`araq-haqiyqiy ruwxiyliq oshag`i, ideologiyaliq ta`rbiya usili ha`m ma`kani esaplanadi. Milliy ideyamiz, ideologiyamizg`a ta`n tun`g`ish pa`ziyetler shan`araqta qa`liplesedi. Bul protsess babalar u`giti, ata ibarati, ana mehri arqali a`melge asiriladi.

Shan`araq, onin` a`sirler dawaminda saqlanip kiyatirg`an muqaddes da`stu`rleri arqali jaslarda Watang`a muhabbat, iyman-isenim, juwapkershilik, watandi su`yiwshilik, insandi su`yiwshilik, ilimge inta`, miynetti su`yiwshilik ko`nlikpeleri qa`liplesedi.

Shan`araq-ja`miyettin` tiykarg`i buwini. Shan`araqta sin`dirilgen ta`rbiya, Watan, el, g`a`rezsizlik, azatliq haqqinda berilgen tu`sinik, ko`rinis balanin` sap

qa`lbinde bir o`mirge mo`rlenip qaladi. Shan`araq bekkem, awizbirshilikli, pa`rawan, sap bolsa g`ana, ja`miyette tinishliq ju`z beredi. Prezidentimizdin` tastiyclag`aninday, «Shan`araqtin` ja`miyettegi orni, ta`rbiyalıq, a`dep-ikramlıq a`hmiyetin, qa`dir-qimbatin an`lap jetpesten, shan`araqqa millet ma`pleri ko`z qarasinan jantaspay turip, xaliqshil ideologiya jarata almaymiz» Yag`niy ruwxıy saladag`i waziypalarimizdi kewildegidey a`melge asira almaymiz.

Prezident I.A.Karimov «Joqari ruwxıyliq- jen`ilmes ku`sh» atli miynetinde ruwxıyliqtin` insandi insan qilatug`in, onin` sanasi ha`m psixologiyasi menen tig`iz baylanisli tu`sinik ekenligin ha`m onin` ha`r qanday adam, ja`miyet, millet ha`m xalıq turmisinda hesh bir na`rse menen o`lshep bolmaytug`in ayriqsha orin iyeleytug`inin atap ko`rsetedi ha`m bul tu`sinikke to`mendegishe ta`riyp beredi: «ruwxıyliq - insandi ruwxıy pa`kleniw, qa`lbinin` o`siwine shaqiratug`in, adamnin` ishki du`n`yasi, erkin ku`shli, iyman-isenimin pu`tin etetug`in, hu`jdanin oyatatug`in ten`siz ku`sh, onin` barlıq ko`z-qaraslarinin` o`lshemi».[14.,11]

Demek ruwxıyliq - bul insandi basqa barlıq tiri janzatlardan ajiratip turiwshi faktor bolip, adamnin` ishki du`n`yasinin` ken`ligin, teren`ligin, o`zin-o`zi an`lawin, aqıl-oyinin` jaratiwshi qu`diretin, o`z aldina maqset ha`m ideyalar qoya bilip, og`an erisiw ushin ha`reket ete aliwin, qa`driyatlarg`a iye bola aliwin ko`rsetedi.

A`lbette, ha`r bir insan ruwxıyliqqa iye boliwg`a qa`biletli, lekin ol insan qa`lbinde shan`araq, ortalıq, ja`miyettegi ta`rbiya arqali ata-babalari-mizdan kiyatirg`an qa`driyatlarimiz negizinde, ja`miyette ornag`an birdemlik, ma`mlekettin` a`dalatpa`rwar ha`m insanpa`rwar siyasati tiykarında qa`liplese.

PAYDALANGAN A'DEBIYatLAR

1. Karimov I.A. O`zbekiston XXI asr bo`sag`asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. –T.: O`zbekiston, 1997. 114-b.
2. Islam Karimov Ga`rezsizlik ha`m ruwhiyliq Tashkent - 1995
3. Islam Karimov Do`retiwshilik jolinar Tashkent - 1996 jil
4. Islam Karimov. «Ruwhiy tikleniw jolinda» Tashkent 1998
5. Karimov I.A Jetilisken a`wlad armani. T.1999.
6. Karimov I.A. Buyuk kelajak sari. T.1998.
7. Karimov I.A. O`zbekistonning o`z taraqqiyot va istiqlol yo`li. T.1992.
8. Karimov I.A. O`zbekiston buyuk kelajak sari` Toshkent O`zbekiston, 1998 y.
9. Karimov I.A. O`zbekiston` milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. Toshkent` O`zbekiston, 1993 y.
10. Karimov I.A. Bizdan ozod va obod Vatan qolsin Toshkent` O`zbekiston, 1994 y.
11. Karimov I.A. Barkamol-O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. Toshkent` O`zbekiston 1997 y.
12. Karimov I.A. Tarixiy xotirasi z kelajak yoq. Toshkent` O`zbekiston 1998 y.
13. Karimov I.A. Jamiyatimiz mafkurasi xalqni-xalq, millatni-millat qilishga xizmat etsin Toshkent` O`zbekiston 1998 y.
14. Karimov I.A. Yuksak ma`naviyat-engilmas kuch. Toshkent «Manviyat» nashr 2008 y.
15. Islam Karimov «Yoshlarimiz-xalqimizning ishonchi va tayanchi» T., «Ma`naviyat» 2006
16. Karimov I.A. «Alloh qalbimizda, yuragimizda» T., 1999 yil
17. I.A.Karimov «Yuksak ma`naviyat engilmas kuch» T., 2008

18. I.A.Karimov «Yoshlarimiz xalqimizning ishonchi va tayanchi» T., «Ma`naviyat» 2006
19. O'zbekstan Respublikasining ta'lim tuzilishidagi nizami ha'm Kadrlar tayarlash milliy dasturi.T. 1997 .
20. Ahmad Xo'ja Shu aziz Vatan-barchamizniki. Toshkent 1995 y.
21. Alewov Qaraqalpaqstanda ta'lim-ta'rbiyaliq oylaridagi qalipsi ha'm rawajlanishi. No'kis-1993
22. Axmed Yassaviy "Devoni hikmat" Toshkent "Gafur G'ulam" 1992
23. Q.Ayimbetov. Xaliq danaligi'i. N.1968.
24. P.Abdimuratov. Qaraqalpaq xalqining salt dasturlari ha'm oning jaslar ta'rbiyasidagi a'hamiati. «Bilim» baspasi 1996j
25. J.Bazarbaev, Q.Dawletova «A'deptaniv» mug'allimler ushin qollanba No'kis «Bilim» baspasi 1992
26. Bazarbaev J.B. Milliy ideya-bizning ideyamiz. No'kis «Bilim» 2003j.
27. Bazarbaev J., Q.Dawletova «A'deptaniv» N., Bilim 1994j
28. Bazarbaev J.B. O'mir bul sananing ko'terin'kiligi. No'kis «Bilim» 1996 j
29. Bazarbaev J Manaviyatimiz masalalari N., NMPI, 2000
30. Qurani Karim T., «Ma`naviyat» 2006
- 31.«Qaraqalpaq balalar adbiyati» I.Qurbanbaev N-1992 j
- 32.«Qaraqalpaq xaliq pedagogikasi» A.Tajimuratov N-1996
- 33«Qaraqalpaq adbiyati» S.Axmetov, K.Mambetov N-1995
40-58-betler
34. Qaraqalpaq folklori. No'kis-1961-80-j
- 35.Q.Maqsatov, A.Tajimuratov Qaraqalp. folklori N-1979
36. Ruwxiliq tiykarlari. Oqil qollanba H., 2009